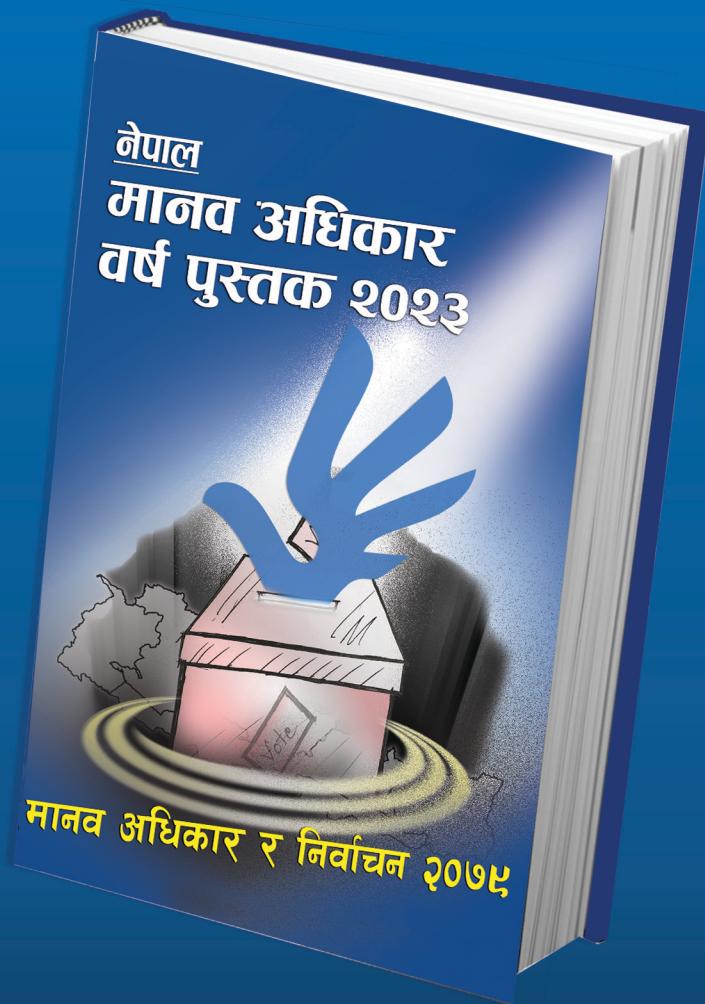

वर्ष ३०, अड्क १
फागुन २०७९

नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तको
त्रैमासिक प्रकाशन

सन् २०२२ को मानव अधिकार स्थिति : समग्र मूल्याङ्कन

मानव अधिकार र सामाजिक न्यायका निम्नि
अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र
(इन्सेक) द्वारा प्रकाशित

प्रधान सम्पादक

श्रीराम बजगाई

तथ्याङ्क प्रशोधन

अमुज केसी

व्यवस्थापन

शैलेस शर्मा

पोष्ट बक्स नं. २७२६

नागार्जुन नगा-१०, स्वूचार

काठमाडौं, नेपाल

फोन: ५२१८७७०

फ्याक्स: ५२१८२५१

Email: insec@insec.org.np

Website: insec.org.np
inseconline.org

मुद्रक
डिम ग्राफिक प्रेस
काठमाडौं

निर्वाचन, विधिको शासन र मानव अधिकार चासो

बितेका तीन दशकको अवधिमा फरक-फरक राजनीतिक सामाजिक चरण हुँदै यहाँसम्म आइपुग्दा नेपालमा सामाजिक न्याय मानव अधिकारको अविभाज्य अड्ग भएको विषय स्पष्ट भइसकेको छ । दुईदुईपटको संविधानसभा निर्वाचन पश्चात व्यापक तथा सार्थक बहसपछि २०७२ सालमा जारी भएको नेपालको संविधानले मानव अधिकारको विश्वव्यापी मान्यता र सरोकारहरूलाई आत्मसात गरेको छ । त्यही आधारमा देशभर गरिएको मानव अधिकार अनुगमनबाट प्राप्त तथ्य र तथ्याङ्क यो वर्ष पुस्तकको मूलस्रोत हो ।

यस वर्षका स्थानीय तह, प्रदेश सभा तथा प्रतिनिधि सभाका निर्वाचन सदृशीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको संविधान जारी भएपश्चातका दोस्रो निर्वाचन थिए । इन्सेक लगायत विभिन्न संस्थाहरूले गरेको निर्वाचन पर्यवेक्षण र स्थलगत अनुगमन प्रतिवेदनहरूमा तीन ओटै तहका निर्वाचन सामान्यतः स्वच्छ, स्वतन्त्र र शान्तिपूर्ण रूपमा सम्पन्न भएको जनाइएको छ । तर, निर्वाचन प्रकृयालाई अभ विश्वसनीय र पारदर्शी बनाउँदै साधन खोत वा शक्तिको प्रभावबाट मुक्त गरी स्वच्छ प्रतिस्पर्धालाई सुनिश्चित गर्न राष्ट्रकै ध्यानाङ्कृष्ट हुन जस्ती छ । खासगरी, निर्वाचनअघि नै गठबन्धन बनाउने प्रचलनले मतदातको स्वतन्त्रतापूर्वक मतदान गर्न पाउने अधिकार र बहुदलीय प्रतिस्पर्धाको वातावरण नै प्रभावित हुन जाने विषयमा व्यापक विमर्श हुन आवश्यक देखिन्छ । निर्वाचनलाई जसरी पनि सत्ता हत्याउने माध्यममात्र बनाइँदा आमजनताका सरोकारका विषय ओभेल पर्न सक्छन्, बहुदलीय प्रतिस्पर्धाबाट सुशासन सुनिश्चित गर्ने संविधानको ध्येयसमेत प्रभावित हुन सक्छ ।

हरेक नागरिकका लागि स्वतन्त्रतापूर्वक मतदान गर्ने तथा सुशासनको प्रकृयामा सहभागी हुने आकाङ्क्षाका साथ निर्वाचनमा उम्मेदवार हुनेहरूका लागि स्वच्छ प्रतिस्पर्धामा भाग लिने अधिकारको पूर्ण सुनिश्चिताको प्रबन्ध आधारभूत मानव अधिकार भित्र पर्दछन् । त्यसैले आउँदा दिनहरूमा नेपालको मानव अधिकार अभियानले निर्वाचन घोषणा भएपछिको अवस्थामा मात्र नभएर निर्वाचन सम्पन्न भइसकेका दिनहरूमा पनि स्वच्छ, स्वतन्त्र र निष्पक्ष निर्वाचनका आधारहरू निर्माणको अभियानलाई निरन्तरता दिनु पर्दछ ।

नेपालको संविधान निर्माणपछि पहिलोपटक भएका तीनै तहका निर्वाचनपश्चात संविधान कार्यान्वयनको प्रतिबद्धता र अभ्यासबीच तादात्म्य देखिएन । प्रमुख राजनीतिक दलहरू सँगसँगै कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायालयका कामकारबाहीले आमजनमानसमा संशय उत्पन्न गयो । संविधान निर्माण भएपश्चातका निर्वाचनहरूको सफलतासँगै देखिएको आमनागरिकको उत्साह राज्यका तीनओटै अड्गका विवादास्पद कृयाकलाप र प्रमुख दलहरूको अर्कमण्यताका कारण शिथिल हुन पुग्यो ।

वर्ष २०२२ का निर्वाचनहरूको अभिमतलाई नेपाली राजनीतिका बाहक शक्तिहरूले गम्भीर पाठका रूपमा ग्रहण गर्न सकेनन् भने अधिल्ला वर्षदेखिकै निराशाको शृङ्खलाले अर्को परिणाम निष्पत्याउन सक्ने खतरा देखिन्छ । तर, संसदलाई जनताका सरोकार मुखियित गर्ने प्रभावकारी थलो बनाउन सक्ने हो भने फेरि देशमा उत्साहको

सञ्चार हुन सक्नेछ । संसदीय समितिहरूलाई निहित राजनीतिक स्वार्थहरूको बन्दी बनाइएको अवस्थाबाट मुक्त गर्ने र संसदीय सुनुवाइजस्ता महत्त्वपूर्ण कारबाहीहरूलाई वैधता प्रदान गर्ने नियोजित प्रक्रियामा मात्र सीमित हुन नदिने हो भने देशमा आशाको नयाँ किरण देखा पर्नसक्छ । मानव अधिकार र सामाजिक न्यायको प्रत्याभूति सङ्घीय मात्र होइन प्रादेशिक संसदहरू समेतको प्रभावकारिताको अभावमा सम्भव हुँदैन ।

संसद जनताका जल्दाबल्दा सवालहरूबाट विमुख तथा सरकारलाई संविधानका प्रबन्ध र मर्मअनुरूप हिँडाउन आवश्यक कानुनहरूको निर्माण गर्ने उत्तरदायित्व पूरा गर्न असमर्थ भएपछि राज्यका अन्य अड्गहरू प्रभावकारी हुन नसक्नु अस्वभाविक होइन । राजनीतिक दलहरूको वैचारिक, साडगठनिक समस्या वा जनताका खास मुद्दाहरूसँगको विच्छेदको अवस्था र आन्तरिक विग्रहको प्रभाव संसद, सरकार र न्यायालयमा पनि परेको छ । राजनीतिक अस्थिरता र सरकारको इच्छाशक्तिको अभावका कारण नेपाल पक्ष राष्ट्र भएका सन्धिजनित राष्ट्रसङ्घीय संयन्त्रहरूको सार्थक परिपालनाका हुन सकेको देखिएन । अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूमा सरकारका तर्फबाट गरिएका प्रतिबद्धताहरू समेत बेवारिसे बन्न पुगेका छन् । विश्वव्यापी आवधिक समीक्षाको पहिलो, दोस्रो र तेस्रोचक्रमा नेपाल सरकारका तरफबाट स्वीकार गरिएका सङ्क्रमणकालीन न्याय, महिला हक्को संवैधानिक तथा कानुनी असमानता अन्त्य गर्न कानुनी सुधार, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका लागि पेरिस सिद्धान्त अनुकूलको स्वायत्ता सुनिश्चित गर्ने लगायतका विषय अभैसम्म कार्यान्वयन हुन सकेका छैनन् ।

वर्ष २०२२ सम्म पुग्दा नेपालको न्यायालयको आन्तरिक विवाद र विग्रह मूलतः सत्ता स्वार्थप्रेरित खिचातानीका कारण उत्कर्षमा पुग्यो । परिणामस्वरूपः न्यायालयप्रति जनआस्था निराशाजनक ढण्डगले प्रभावित बन्न पुग्यो र विधिको शासनको अभ्यासमा पनि प्रतिकूल असर पर्न गयो । ज्ञातव्य छ, नेपालको संविधानले सुनिश्चित गरेको न्यायालयको स्वतन्त्रताको अवस्था व्यवहारमा भने अत्यन्त कमजोर छ ।

संविधान निर्माण भएकै वर्ष ६३ औँ बाट पाँच स्थान उकिलएर ५८ मा पुगेको विधिको शासनसम्बन्धी विश्व सूचकाङ्कमा नेपाल सन् २०२२ सम्म पुग्दा भरेर ५९ मा पुग्यो । वाशिङ्टनस्थित वर्ल्ड जस्टिस प्रोजेक्टले हरेक वर्ष जारी गर्ने रुल अफ लको अभ्याससम्बन्धी सूचकाङ्कले विधिको शासनप्रतिको प्रतिबद्धतालाई नीतिगत व्यवस्थासँग ढाँगेर मापन गर्ने गरिएको बताइन्छ । नागरिकको न्यायालयसम्मको पहुँच, अपराध नियन्त्रणको दिशामा प्रभावकारिताजस्ता वस्तुगत अवस्थाको आधारमा विश्वभरका देशहरूको मूल्याङ्कन उक्त सूचकाङ्कमा प्रस्तुत गरिए आएको छ ।

यस वर्ष पनि राजनीतिक दल, संसद, सरकार र न्यायालयले संविधानमा व्यवस्था गरिएका मौलिक हक्कको प्रचलनका लागि तदारुकता देखाएनन् । जनताको संवैधानिक हक अधिकार सुनिश्चित भई सुशासनको प्रत्याभूति भएको अवस्थामा मात्र मानव अधिकारको सम्मान, परिपालना र बहाली हुन सक्छ । लोकतन्त्रका आधारभूत संरचनाका रूपमा रहेका संस्थाहरूको प्रभावकारिता बिना संविधानको परिकल्पना अनुसार न समाजवादउन्मुख अवस्था आउन सक्छ, न त मानव अधिकार र सामाजिक न्यायको बाटो सुगम बन्न सक्छ ।

परम्परागत र प्रथाजनित अभ्यास वा अन्धविश्वासका कारण हुँदै आएका उत्पीडन, हत्याका घटनाले यस वर्ष पनि निरन्तरता पाउनु दुःखद हो । यस वर्ष घेरेलु हिंसा र ‘बोक्सी’को आरोपमा सामाजिक सदस्यहरूबाट हुने हत्याका घटनाबाट खासगरी दुर्गम गाउँघरका महिलाहरूको जीवनको अधिकारको समेत उल्लङ्घन भयो । रामेछाप जिल्ला खाँडादेवी गाउँपालिका-३ भिरपानीकी ५२ वर्षीया बीबा माझीलाई ‘बोक्सी’को आरोपमा मारिएको घटनाले स्थानीय तहमा यस्ता प्रथा विरुद्धका कानुनी व्यवस्थाका सम्बन्धमा संचेतना जगाउन आवश्यक छ भने प्रष्ट हुन्छ । यस वर्ष विभिन्न जिल्लामा बोक्सीका आरोपमा २३ जना महिलामाथि ज्यादती भयो । ‘बोक्सी’को आरोप : कसुर र सजाय ऐन, २०७२, जातीय तथा अन्य छुवाशूत र भेदभाव (कसुर र सजाय) ऐन, २०६८, मुलुकी फौजदारी संहिता लगायतका कानुनहरूले गरेका प्रबन्धको प्रभावकारी कार्यान्वयनको दिशामा यस वर्ष पनि चुनौतीहरू देखिए ।

खासगरी, कमजोर अर्थ सामाजिक प्रभाव भएकाहरू, महिला र बहिष्करणमा पारिएका समुदायका व्यक्तिहरू पीडित भएका घटनाको उजुरी र सम्बन्धित निकायहरूले गर्नुपर्ने निष्पक्ष छानविन परम्परागत शक्ति सम्बन्धबाट प्रभावित हुने गरेको यथार्थ लुकेको छैन । त्यसैगरी, संविधान र कानुनले सुनिश्चित गरेका समानताको ध्येय

विपरीत भूगोल, वर्ग वा जाति विशेष वा वज्ज्चतीमा परेका समुदायका लागि व्यवहारमा विद्यमान विभेदका कारण कानुनी प्रकृया वा फौजदारी अपराध विरुद्धको न्यायको अधिकार सुनिश्चित हुन सकेको देखिँदैन । यो वर्ष हत्याका घटनामा देशभरि महिला र पुरुष गरी ३ सय ३२ पीडित भए । बलात्कारका घटनामा बालिकासमेत गरी १ हजार ६ सय १४ महिला पीडित भए र १८ जना बलात्कारपछि मारिए । एक जना महिलालाई हत्यापछि बलात्कार गरिएको घटना समेत अभिलेखित भयो । पीडितहरूको स्वच्छ र स्वतन्त्र न्यायिक प्रकृयामार्फत न्याय प्राप्त गर्ने अधिकारको अवस्थाका सम्बन्धमा इन्सेकले गरेको अनुगमनबाट प्राप्त तथ्य तथ्याङ्कमा बिलम्ब न्याय र न्यायमा अवाञ्छित हस्तक्षेपका उदाहरण देखन सकिन्छ ।

अद्यावधिक राजनीतिक परिप्रेक्ष्यमा जनताको बहदो अपेक्षाको बेवास्ता वा सविधानको कार्यान्वयनको दायित्व राज्यका तीन वटै अड्गाहरूबाट पूरा हुन नसकिरहेको वर्षको रूपमा वर्ष २०२२ लाई सम्भन्ना गरिनेछ । राजनीतिक अन्योल, अस्थिरता, राजनीतिक दल, संसद तथा सरकारको इच्छाशक्तिको अभावका कारण शान्ति सम्भौताको बाँकी रहेको कार्यभार पूरा हुन सकेन । सशस्त्र द्वन्द्वको अन्त्य गर्न २०६३ मद्दसिर ५ गते विस्तृत शान्ति सम्भौतामार्फत गरिएका प्रतिबद्धताहरूमध्ये द्वन्द्वपीडितका न्यायसम्बन्धी सवालहरू आजसम्म पनि सम्बोधन भएनन् । शान्तिपूर्ण समाज स्थापनाको लक्ष्य पूरा भएको छैन । द्वन्द्वपीडितहरूको न्याय निरूपण, परिपूरण, न्याय तथा संस्थागत सुधारमार्फत द्वन्द्वको शान्तिपूर्ण समाधान गर्नुपर्ने दायित्व जस्ताको तस्तै छ ।

विस्तृत शान्ति सम्भौताको १६ वर्षसम्म पनि हिंसा पीडितहरू न्यायबाट वज्ज्चित नै रहे । पीडकलाई जबाफदेही बनाउने वा पीडितले विधिसम्मत रूपमा क्षमादान दिने इच्छा व्यक्त गरेको अवस्थामा जबाफदेही बनाउन सम्भावित प्रकृयाहरूका विषयमा सार्वजनिक छलफल नभएका होइनन् । तर, वर्षको अन्त्यसम्म न सदङ्कमणकालीन न्यायको कार्यभार पूरा गर्न बनाइएका सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोगमार्फत सार्थक परिणाम देखा पर्न सक्यो, न त सरकार र तत्कालीन माओवादी विद्रोहीका उत्तराधिकारी शक्तिले यस सम्बन्धमा राजनीतिक दृढता नै प्रदर्शन गरे । न्याय र परिपूरणका माध्यमले शान्ति प्रकृयालाई पूरा नगरिएकै कारण लोकतन्त्रका खम्बाका रूपमा स्थापित हुनुपर्ने राज्यका संवैधानिक तथा अन्य महत्वपूर्ण निकायहरू भन्नहन कमजोर बन्दै गए र संस्थागत सुधारको मार्ग प्रशस्त हुन सकेन ।

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको ३१ औँ संस्करण तयार गरिरहँदा आउने वर्ष मानव अधिकार र सामाजिक न्यायको अवस्था सुदृढ भएको देखन पाउने अपेक्षा गर्दछु । वर्ष पुस्तकको तयारीमा संलग्न जिल्ला प्रतिनिधिहरू, इन्सेकका सम्पूर्ण कर्मचारी साथीहरू, साधारण सदस्य र कार्यसमितिलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै, वर्ष पुस्तकसम्बन्धी अनुसन्धान, प्रतिवेदन लेखन, सम्पादन र प्रकाशनका लागि आर्थिक सहयोग गर्ने रोयल नवेंजिन राजदूतावास, ब्रेड फर द वर्ल्ड र डीसीएप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । वर्ष पुस्तकका लागि सूचना वा धारणा उपलब्ध गराउने नेपाल सरकारका निकायहरू, राजनीतिक दल, प्रदेश सरकार तथा मानव अधिकारका क्षेत्रमा क्रियाशील संवैधानिक निकाय र सामाजिक संस्थाहरूप्रति हामी कृतज्ञ छौं ।

मानव अधिकार र सामाजिक न्यायको संरक्षण र संबद्धनको अभियानमा यो वर्ष पुस्तकले एउटा इँट थप्स सक्यो भने इन्सेकको ध्येय सफल भएको ठान्नेछौं ।

२०७९ फागुन ७

डा. कुन्दन अर्याल
अध्यक्ष

मानव अधिकार र निर्वाचन २०७८

पृष्ठभूमि

नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२३ यहाँहरूको हातमा छ। मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनाका साथै कार्यपालिका, न्यायपालिका र व्यवस्थापिकाले मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनमा खेलेको भूमिका यस पुस्तकमा समावेश गरिएको छ। प्रकाशित सामग्रीले मानव अधिकारको सक्षम विश्लेषण गर्न सघाउ पच्याउने अपेक्षा गरेका छौं। इन्सेक्का ७७ जिल्लामा रहेका प्रतिनिधि यस पुस्तकका त्यस्ता आधारस्रोत हुन् जसले यो दस्तावेजलाई प्रत्येक वर्ष थप विश्वसनीय, थप खोजमूलक र थप सङ्ग्रहणीय बनाउदै आएका छन्।

इन्सेक प्रतिनिधिले मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनाको प्राथमिक सूचना सङ्कलन गर्दैन्। सूचना डाटावेसमा समावेश गर्न अनलाइन प्लेटफर्मको विकास गरिएको छ। जिल्ला प्रतिनिधिले घटनाको विस्तृत विवरण संकलन गर्नेवितकै डाटावेसमा समावेश गर्दैन्। अर्धवार्षिक सम्पादन भेलाबाट घटनाका अपुग पक्ष केलाइन्छ, भने वर्षको अन्तिममा हुने सम्पादन भेलाबाट घटनाहरूलाई अन्तिम रूप दिइन्छ। घटनाको वैधताका लागि प्रहरी, स्थानीय प्रशासन, राजनीतिक दल, मानव अधिकारकमी तथा सम्बन्धित सङ्घ/संस्थासँग नियमित अन्तरक्रिया, सुझाव, र सूचना सङ्कलन गरी त्यसको पुष्टि/पुनर्पुष्टि गरिन्छ। सम्पादित घटनाहरू र तथ्याइकको एकीकृत सँगालोका रूपमा रहेको यो प्रकाशनले सन् २०२२ मा नेपालको मानव अधिकार अवस्थालाई प्रतिविम्बित गर्दछ।

नेपालमा निर्वाचनको सक्षिप्त अवस्था

प्रतिस्पर्धी उम्मेदवारका बारेमा पर्याप्त जानकारीको अभाव, आर्थिक प्रलोभन र प्रयोग, बाहुबलमार्फत नियन्त्रणको प्रयत्न, राज्य सत्ताका संस्थाहरूसँगको सन्देहास्पद सम्बन्ध, कानूनका छिद्रहरू प्रयोग गरी अयोग्यहरू निर्वाचित हुने र राजनीतिक दलहरूको प्रतिबद्धताप्रतिको गैद्धजिम्मेवारीपन नेपालमा निर्वाचनको स्वच्छता प्रभावित बनाउने मुख्य विषयहरू हुन्। निर्वाचनहरूमा अधिक सङ्घातमा मत बदर हुनाले कठिपय सन्दर्भमा जनचाहना बोमोजिमको परिणामहरू प्राप्त हुन सक्दैनन्। निर्वाचन परिणाम र प्रक्रियाहरूमा

उठेका प्रश्नहरूमा अदालतबाट हुने ढिलो न्याय सम्पादनले समेत निर्वाचनका क्रियाकलापमाथि प्रशस्त संशय उत्पन्न भएका छन्।

नेपालमा यो वर्ष स्थानीय तह, प्रदेशसभा र प्रतिनिधिसभाको निर्वाचन सम्पन्न भयो। निर्वाचनको समयमा राजनीतिक दलहरूले प्रकाशन गरेका घोषणापत्रहरू, अभिव्यक्त विचार र प्रदर्शित व्यवहारको विश्लेषण गर्ने उद्देश्यले नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको यस अङ्कमा निर्वाचन केन्द्रित मानव अधिकारका सरोकारलाई प्रमुखताका साथ समावेश गरेका छौं। मानव अधिकारको संरक्षण, संवर्द्धन र पालनामा राज्यको प्रमुख दायित्व रहने र राज्यशक्तिको निर्माणमा निर्वाचनको प्रमुख भूमिका हुने हुँदा निर्वाचन प्रक्रियाको विश्लेषण यस वर्षको प्रमुख सरोकार रहेको विश्वास गरेका छौं।

सन् २०२२ मा सम्पन्न निर्वाचनमा इन्सेकले निर्वाचनसँग सम्बन्धित मानव अधिकार उल्लङ्घनका क्रियाकलाप अभिलेख गर्न्यो। यसक्रममा ७७ ओटै जिल्लाका इन्सेक प्रतिनिधिहरूले सङ्कलन गरेको तथ्य तथ्याइकहरूका अतिरिक्त स्थानीय प्रदेश सभा तथा प्रतिनिधि सभाको निर्वाचनका क्रममा ७ सय ५१ जना पर्यवेक्षकबाट प्राप्त सूचनाले अभिलेखलाई अफ समृद्ध बनाएको छ। निर्वाचनसँग सम्बन्धित विवरणलाई तथ्याइकगत तथा अधिकारका सरोकारहरूको विषय विश्लेषणात्मक रूपमा यस पुस्तकमा समेटिएको छ।

निर्वाचनका क्रममा राज्य पक्षबाट भएका १८ घटनामा ७३ जना पीडित र अन्य पक्षबाट भएका १ सय २४ घटनामा ३ सय ३ जना पीडित भएको अभिलेख भयो। राज्यपक्षबाट दुई जनाको हत्या, रफतारीबाट २७ जना, कुटपिटबाट १० जना, घाइते सात जना, अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकारबाट २७ जना पीडित भएको इन्सेकले अभिलेख गर्न्यो। यसैगरी, अन्य पक्षबाट भएका घटनामा कुटपिटबाट १ सय ८९ जना, अमानवीय व्यवहारबाट तीन जना, घाइते ८३ जना, हत्या एक जना, धम्की ६ जना, अन्य पार्टीको चुनावी प्रचारमा हिँडेको भन्दै पतिको कुटपिटबाट एकजना महिला पीडित भए।

स्वच्छ तथा भयरहित आवधिक निर्वाचनमार्फत अभिव्यक्त जनमतले मात्र लोकतन्त्रको वैधता सिद्ध हुन्छ। मानव अधिकारका प्रचलित मूल्य मान्यताहरूको अभ्यासमार्फत शासकीय शक्ति सृजना गर्ने

जनअपेक्षाको प्रमुख माध्यम निर्वाचन हो। राज्यका हरेक सार्वजनिक सरोकारमा हुने निर्णयहरूमा आफ्नो सहभागिता जनाउन नियमित रूपमा आफु वा आफ्ना प्रतिनिधि चुने वा चुनिने सहभागितामूलक स्वच्छ प्रक्रियालाई मानव अधिकारमैत्री निर्वाचनका रूपमा बुझिन्छ।

नेपालको संविधान, मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र र दिगो विकास लक्ष्यले निर्वाचनलाई नीति निर्माण तथा कार्यान्वयनमा सहभागिता, समावेशीकरण, प्रतिनिधित्व र उत्तरदायित्व समावेश गराउने आधारभूत प्रणालीको रूपमा स्वीकार गरेका छन्। तर, फगत मतपत्रको प्रयोग गरी निर्वाचित हुन अपनाइने सिपिडकेट र नियन्त्रित मतदान मानव अधिकार विरोधी अभ्यास हो।

आर्थिक पारदर्शिता, जनसहभागिताको नीति तथा अभ्यासमा उपलब्ध स्वतन्त्रता, जनचेतनाको स्तर, विधिको शासन तथा राजनीतिक नेतृत्वमा भएको विविधताले निर्वाचनको स्वच्छता सङ्खेत गर्दछन्। अपराधको राजनीतीकरण र नियन्त्रित प्रतिस्पर्धाले जनप्रतिनिधित्वको मर्म स्वलित हुँदै जान्छ। प्रकारान्तरले निर्वाचनहरू आवरणमा लोकतन्त्रको पर्याय भए पनि राजनीतिक दुष्कर्मका परिणामले बदनाम हुन्छन्।

नेपालमा निर्वाचनको सङ्क्षिप्त इतिहास

निर्वाचन आयोगले प्रकाशित गरेको नेपालको निर्वाचन इतिहास अनुसार उमेर पुगेका मतदाताले मतदान गरी आफ्ना प्रतिनिधि छनोट गर्ने कार्य २००० साल पश्चातमात्रै सुरु भएको हो। १९८७ सालमा पञ्चायत स्थापना गर्न निर्वाचनसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको थियो। त्यतिवेला सम्बन्धित क्षेत्रका प्रत्येक घरका घरमूलीहरूको भेला गरी उनीहरूको रायबमोजिम मुख्य पञ्च र अन्य पञ्चहरू छानिएको सदर गरी मुच्चलकामा सहीछाप गराइन्थ्यो। २००४ साल जेठमा पहिलो पटक, २०१० सालमा दोस्रोपटक र २०१४ सालमा तेस्रोपटक काठमाडौं म्युनिसिपलिटीको निर्वाचन भयो।

राजा महेन्द्रले निर्वाचित सरकारलाई अपदस्त गर्नु पूर्वसम्म नेपालमा तीनपटक काठमाडौं म्युनिसिपलिटीको निर्वाचन भएको देखिन्छ। पञ्चायती व्यवस्थाको सुरुआत भएपश्चात २०१८, ०१९ र ०३२ मा मिश्रित निर्वाचन प्रणाली (मनोनित र सीमित सङ्ख्याको निर्वाचन) गरी स्थानीय पञ्चायतको गठन गरियो भने २०३९ र २०४३ मा प्रत्यक्ष निर्वाचनमार्फत स्थानीय पञ्चायतको निर्वाचन

सम्पन्न भएको देखिन्छ। २०४६ को परिवर्तन पश्चात २०४९ र ०५४ मा संवैधानिक राजतन्त्र अन्तर्गत सम्पूर्ण स्थानीय निकाय र २०६२ मा राजा जानेन्द्रको प्रत्यक्ष शासनकालमा नगरपालिकाको निर्वाचन भयो। २०७२ मा नेपालको संविधान जारी भएपश्चात २०७४ र २०७९ मा स्थानीय तहको निर्वाचन सम्पन्न भयो। निर्वाचन प्रणालीले सहभागिताको समावेशीकरण २०५४ को स्थानीय निर्वाचनमा प्रत्येक वडामा महिला सदस्य अनिवार्य निर्वाचित हुने प्रबन्धबाट सुरु गरेको तथा २०७४ मा सबै वडामा दलित महिला एकजना र महिला एकजना अनिवार्य गर्ने कानुनी प्रबन्धबाट सुरु भएको देखिन्छ।

२०१५ सालमा भएको निर्वाचन ४५ दिन लगाएर गरिएको थियो। बालिग मताधिकारको प्रयोग गरी भएको यो पहिलो आमनिर्वाचन थियो। निर्वाचित सरकारलाई राजाले अपदस्त गरेपछि सुरु भएको पञ्चायती व्यवस्थामा शासन सञ्चालनका लागि प्रत्यक्ष निर्वाचनको प्रारम्भ २०३७ मा सम्पन्न जनमत सङ्ग्रह पश्चात भयो। २०३८ र ०४३ सालमा सम्पन्न राष्ट्रिय पञ्चायत निर्वाचन नै पञ्चायतको ३० बर्से अवधिमा भएका संसदीय निर्वाचन रहे। बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापनापछि २०४८, २०५१ र २०५६ सालमा गरी तीन ओटा प्रतिनिधिसभाका निर्वाचन सम्पन्न भए। २०५२/५३ को जनआन्दोलनपछि २०६४ सालमा भएको संविधानसभा निर्वाचन र त्यो संविधानसभा संविधान निर्माण नगरी विघटन भएपछि २०७० सालमा संविधानसभाको दोस्रो निर्वाचन भयो। त्यो संविधानसभाले २०७२ सालमा नेपालको संविधान जारी गयो। २०७४ र २०७९ सालमा नेपालमा प्रदेशसभा तथा प्रतिनिधिसभाका निर्वाचन सम्पन्न भए। २०६२/६३ को परिवर्तनपछि बहिष्करणमा परेका समुदायको संसदमा प्रतिनिधित्वको संवैधानिक सुनिश्चितता भएको देखिन्छ।

स्थानीय तह, प्रदेश सभा र प्रतिनिधि सभाको निर्वाचन तथा तत्कालीन समयमा प्रचलित नियम बमोजिमका प्रत्यक्ष निर्वाचनका अभ्यासका अलावा नेपालमा विभिन्न समयमा राष्ट्रिय सभा निर्वाचनहरू भए। २०६२/६३ को जनआन्दोलन पश्चात नेपालमा राजतन्त्र उन्मूलनको घोषणा गरी २०६५ सालमा पहिलो पटक संविधान सभाले राष्ट्रपति निर्वाचित गयो। नेपालको संविधान मुताबिक २०७२ मा व्यवस्थापिका संसदले र २०७४ मा सङ्घीय संसद सदस्यहरू र प्रदेशसभाका सदस्यहरूले राष्ट्रपति निर्वाचित गरे।

निर्वाचनको अभ्यासहरूको सिंहावलोकन गर्दा नियन्त्रित तथा एकतान्त्रिक व्यवस्था पक्षधर व्यक्तिहरूको प्रतिस्पर्धा, बहुदलीय प्रतिस्पर्धा तथा

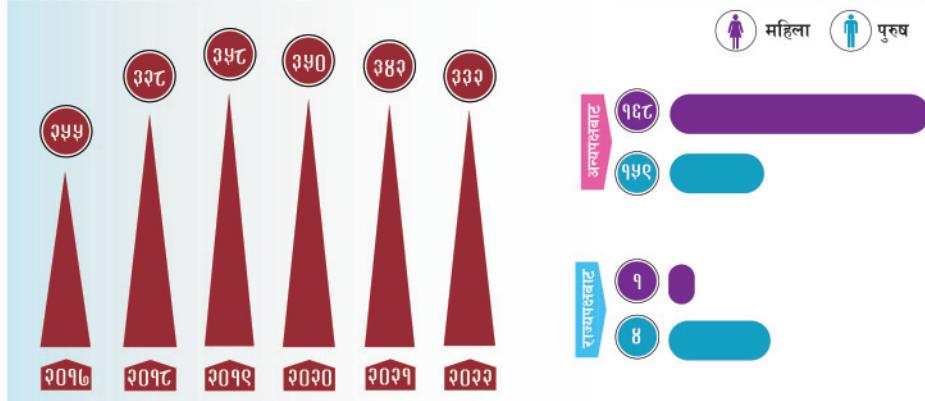

हत्या

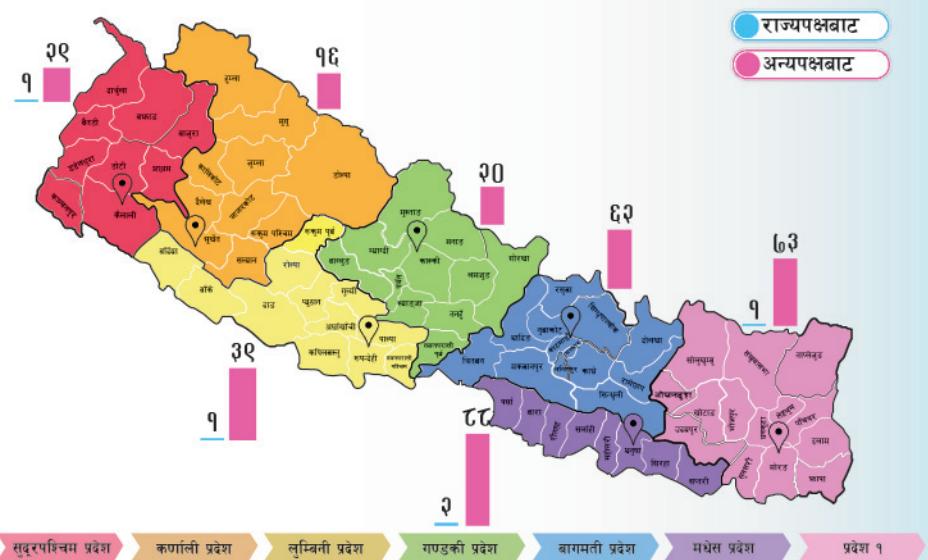

हत्या भएका व्यक्तिहरूको सङ्ख्या, २०१७-२०२२

हत्या भएका व्यक्तिहरूको सङ्ख्या, २०२२

हत्या भएका व्यक्तिहरूको सङ्ख्या २०२२, प्रदेशका आधारमा

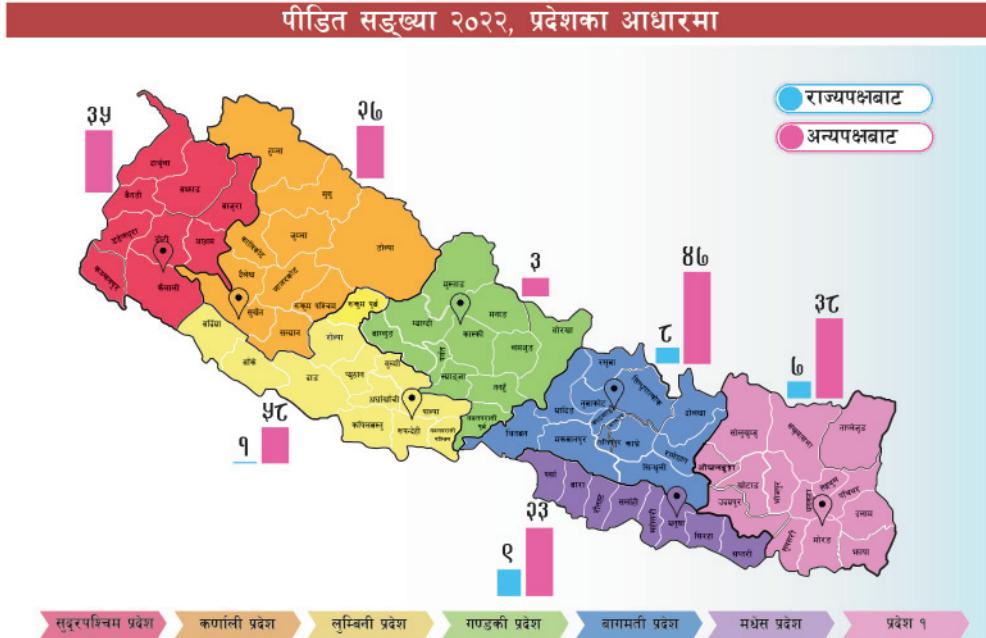
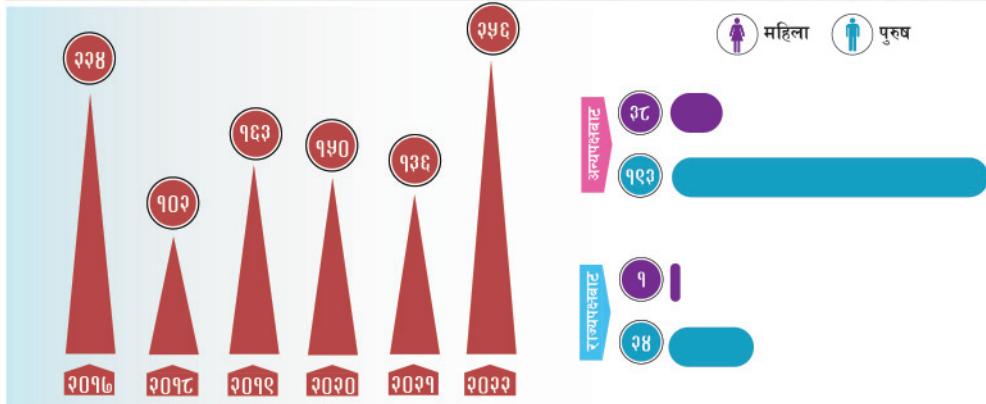
मानव अधिकारमध्ये सबैभन्दा ठूलो अधिकार बाँच्न पाउने अधिकार हो । तर, विभिन्न बहानामा मानिसहरूको हत्या हुने गरेको छ । यस वर्ष राज्यपक्षबाट पाँच जना पुरुष तथा अन्यपक्षबाट १ सय ६८ जना महिला र १ सय ५९ जना पुरुष गरी ३ सय ३२ जनाको हत्या भएको इसेकमा अभिलेख भयो ।

घाइते

पीडित सङ्ख्या, २०१७-२०२२

पीडित सङ्ख्या, २०२२

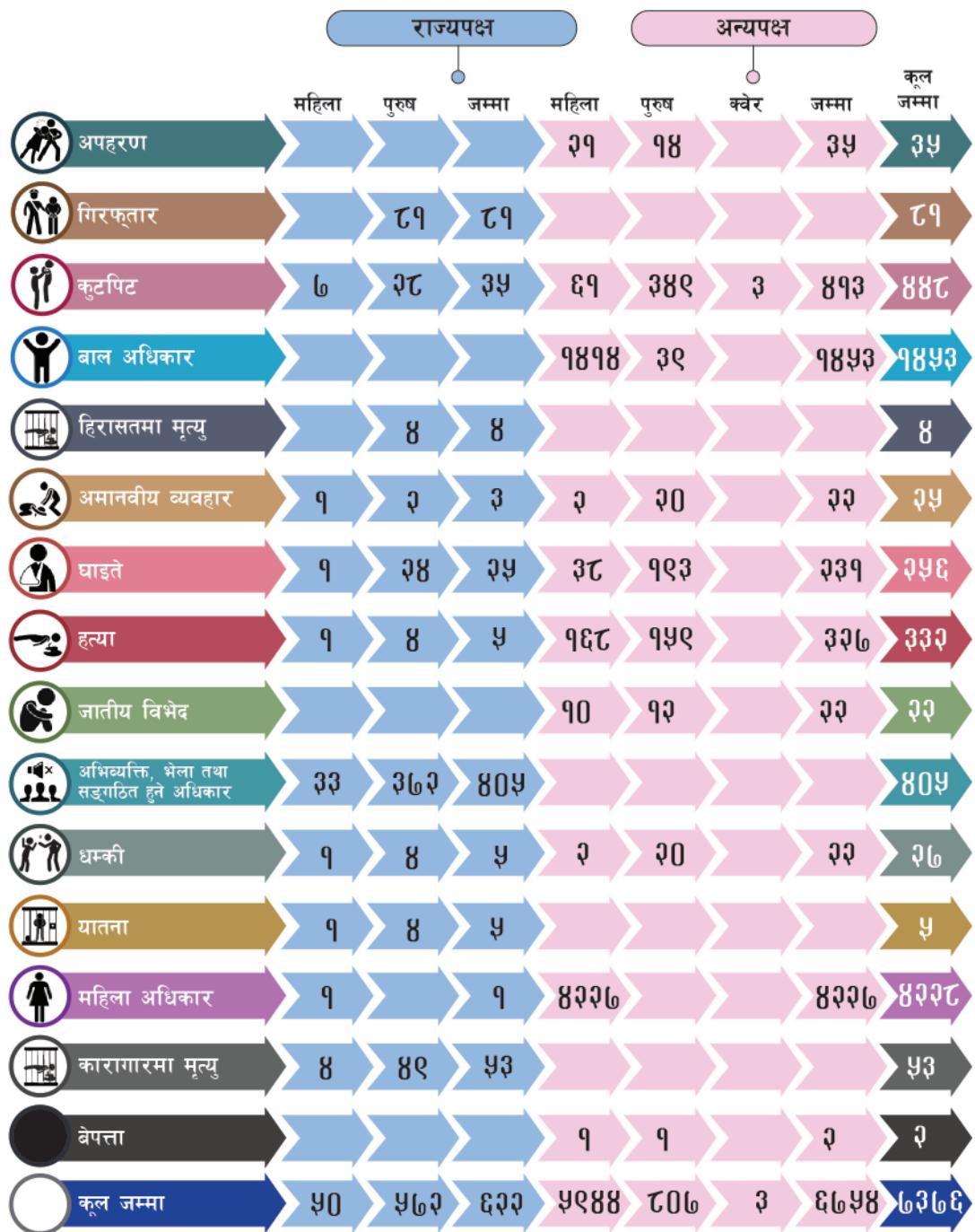

शारीरिक रूपमा घाइते हुनका लागि कुनै न कुनै घटना कारण बन्छ । शारीरमा घाउचोट लाग्नका लागि घटनास्थल वरिपरी मानिस स्वयम् उपस्थित हुन्छ । बम विष्टोट, गोली लागेर, दोहोरो भट्टप, कुटिपिट लगायतका कारण मानिस घाइते हुन्छन् । सन् २०२२ मा देशभरका २ सय ५६ जना घाइते भएका घटना इन्सेकमा अभिलेख भयो । दोहोरो भट्टप, प्रहरीको गोली लागेर घाइते भएकाहरूको उपचार सरकारले निःशुल्क गर्ने भनिए पनि उपचार गर्ने वा खर्च लिने प्रक्रिया भञ्ज्बटिलो भएको पीडितहरूले गुनासो गरे ।

सन् २०२२ मा घटनाअनुसार पीडित सङ्ख्या

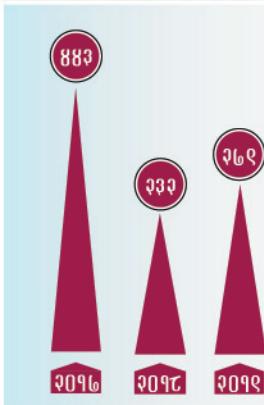
घटनाका आधारमा

कुटपिट

पीडित सङ्ख्या, २०१७-२०२२

पीडित सङ्ख्या, २०२२

पीडित सङ्ख्या २०२२, प्रदेशका आधारमा

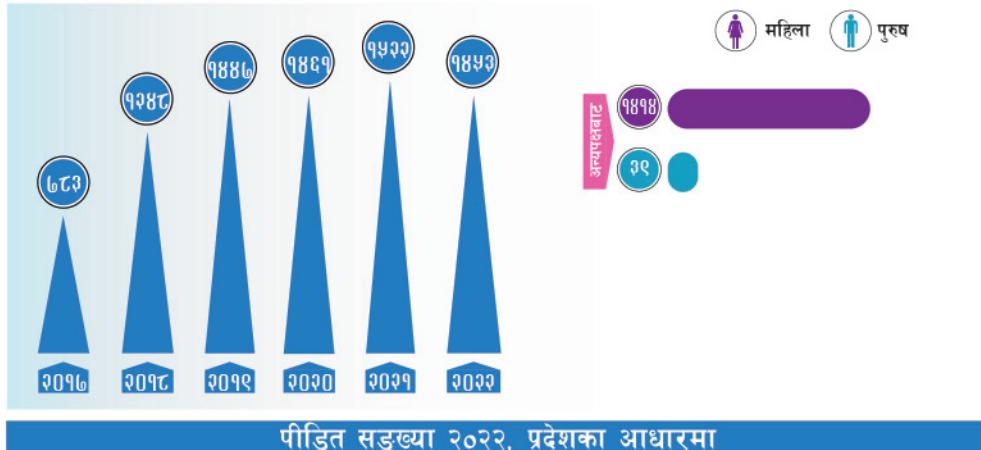
हतियार प्रयोग गरी वा नगरी पनि एकले अर्कालाई कुटपिट गरेका घटना सार्वजनिक भइरहेका हुन्छन्। व्यक्तिगत कुटपिटका घटना त हात्रो समाजमा दिनहुँजसो भइरहेका हुन्छन्। तर, कुटपिटका घटनामा सन् २०२२ मा राज्यपक्षबाट ३५ जना र अन्यपक्षबाट ४ सय १३ जना गरी ४ सय ४८ जना पीडित भए। कुटपिटका कारण सामान्य घाइते हुने तथा अड्गभड्ग हुनेसम्मका घटना अभिलेख गरिएको छ। मानिसमा तत्काल आउने रिस र आवेगालाई नियन्त्रण गर्न नसकदा कुटपिटका घटना हुन्छन्। एकले अर्काको कुरा रासोसाँग सुन्ने गरे यस्ता घटनामा कमी आउँछ। इन्सेकमा अभिलेख भएका यस्ता धेरै घटना मेलमिलाप गरेर टुड्गयाइएको पाइयो।

बाल अधिकार

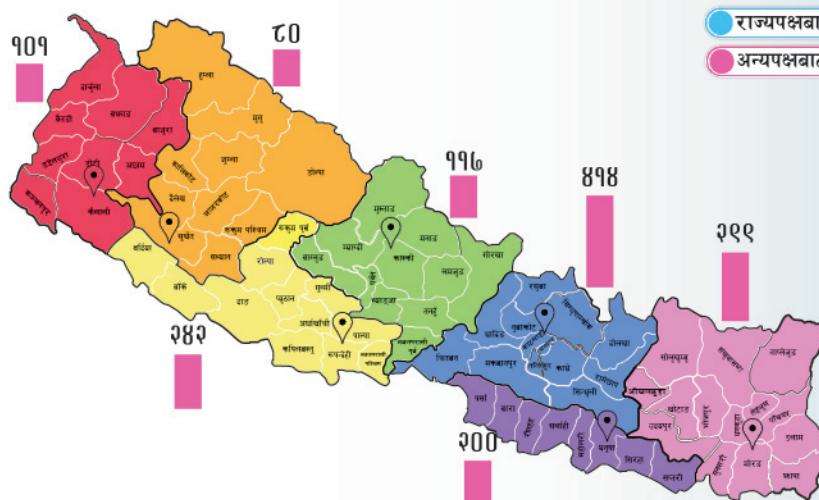

पीडित सङ्ख्या, २०१७-२०२२

पीडित सङ्ख्या, २०२२

पीडित सङ्ख्या २०२२, प्रदेशका आधारमा

सुवृत्तिशील प्रदेश कर्णाळी प्रदेश लूम्बिनी प्रदेश गण्डकी प्रदेश बागमती प्रदेश मधेश प्रदेश प्रदेश १

नेपालको जनसङ्ख्याको ठूलो हिस्सा बालबालिकाको छ । बालबालिकामाथि विविध किसिमका शोषण विद्यमान छ । शारीरिक रूपमा पनि बालबालिका वयस्क भन्दा कमजोर हुन्छन् । सोचे शक्ति पनि ऋमशः विकास हुँदै गरेको अवस्थाले गर्दा ठिकबेटिक छुट्ट्याउन पनि बालबालिकालाई गाहो हुन्छ । जन्मदै हत्या गर्ने, बेचबिखन तथा ओसार पसार, बालश्रम जस्ता घटना त अर्कै कति समाजमै लुकाइएको होला । तर, हाम्रो अभिलेखमा आएका यस्ता घटनामा १ हजार ४ ५३ जना पीडित भए । त्यसमध्ये सबैभन्दा बढी १ हजार ९ जना बालिका बलात्कारका घटनाबाट पीडित भए । बलात्कार तथा यौन दुर्व्वहारजस्ता संवेदनशील धेरै घटना अदालतमा विचाराधीन हुनुले न्यायिक निकायले न्याय निरूपणमा तदारूकता देखाउनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

समावेशी प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिएको बहुदलीय प्रतिस्पर्धा गरी नेपालमा तीन प्रकारका प्रणालीहरू अभ्यासमा रहे। पञ्चायती व्यवस्थामा ‘गाउँ फर्क राष्ट्रिय अभियान’ जस्ता प्रचलित अभ्यासमार्फत निर्वाचित तथा मनोनित प्रतिनिधिहरूलाई निर्वाचित घोषणा गर्ने प्रचलन २०३७ वैशाख १० गते सम्पन्न राष्ट्रिय जनमत सङ्ग्रहपश्चात संविधानको संशोधन गरी सुधार गरियो। तथापि निर्वाचनमा दलीय र राजनीतिक प्रतिनिधित्व अस्वीकार गरिएकोले त्यस्ता निर्वाचन अभ्यासले मानव अधिकारका आमसरोकार संरक्षण गर्न सकेनन्।

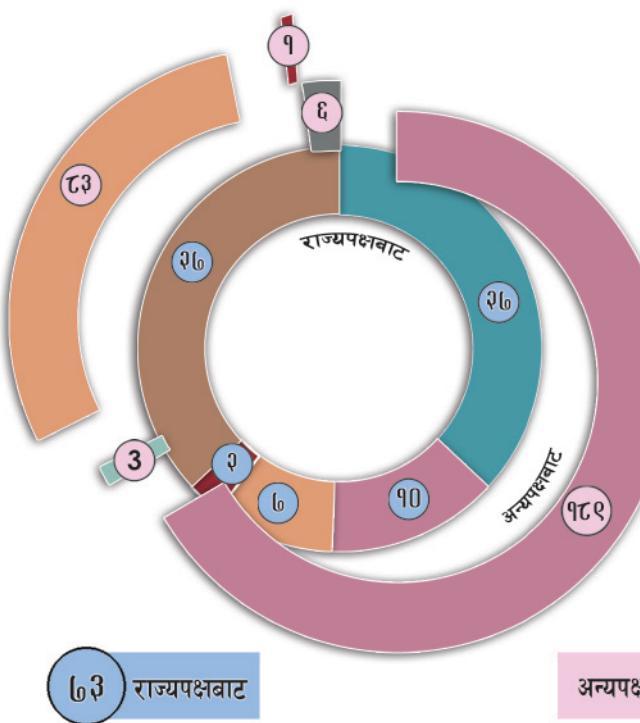
२०१५ साल फागुन ७ गतेदेखि संसदका लागि भएको निर्वाचन नियन्त्रित बहुदलीय प्रतिस्पर्धाको अभ्यास थियो। निर्वाचित सरकारलाई तत्कालीन राजाले अपदस्थ गरी राजतन्त्रलाई मुलुकको मूल शासकीय स्वरूपका रूपमा लागु गरे जुन ३० वर्षसम्म कायम रह्यो। नेपालमा निर्वाचनलाई प्रक्रियाको रूपमामात्र अभ्यास गर्ने तर, सामाजिक चेतना, संस्थागत उपरिधि र राजनीतिक सचेतनाको सञ्चार गर्ने गराउने पर्वको रूपमा जनसहभागिता सुनिश्चित गराउन नसकदा

निर्वाचन परिणामहरू पुनरुत्थानवादी षड्यन्त्रको कैदी बन्न पुगेका उदारणहरू यसपछि पनि प्रशस्त रहे।

२०४६ को राजनीतिक परिवर्तन पश्चात नेपालमा संवैधानिक राजतन्त्र र बहुदलीय प्रजातन्त्रको अभ्यास भयो। लोकतन्त्रको रक्षा र सुशासनतर्फको यात्राका लागि राजनीतिक दल, सामाजिक संस्थाहरू र मानव अधिकार सचेतनालाई जनस्तरसम्म सञ्चारसञ्चार गर्ने गरिएका प्रयत्नहरूका कारण नेपालमा भएको सशस्त्र द्वन्द्व र तत्कालीन राजाले प्रयत्न गरेको एकतन्त्रीय व्यवस्थाको प्रयास जनान्दोलनको बलमा असफल भयो। २०४६ तथा २०६२/६३ को राजनीतिक परिवर्तन पश्चात नेपालमा भएका स्थानीय तह, संविधान सभा, संसदीय र राष्ट्रियसभाका निर्वाचनहरू मानव अधिकार चेतनाको स्थानीकरण र जनाधिकार सचेतनाका संस्थागत गर्ने कारणका रूपमा रहे।

निर्वाचनमार्फत लैझिक, भौगोलिक तथा पिछडिएका निर्धारित समूहको निर्वाचित हुने सङ्ख्या समावेशीकरण बढेको छ। लोकतान्त्रिक प्रणालीप्रतिको

निर्वाचनका क्रममा पीडित भएकाको सङ्ख्या

१६ गिरफ्तार

११९ कुटपिट

३ अमानवीय व्यवहार

१० घाइते

३ हत्या

२७ अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार

६ धम्की

अन्यपक्षबाट १८१

आशा सञ्चार भएको छ। निर्वाचन परिणाममार्फत नै जनताले राजनीतिक दल तथा आफ्ना प्रतिनिधिहरूको मूल्याङ्कन गर्ने प्रचलन संस्थागत हुँदै गएको छ। तथापि निर्वाचनमा गरिएको बल प्रयोग, बुथ कब्जा, व्यक्ति हत्या, अर्थिक दुरुपयोग, अपराधको राजनीतीकरण जस्ता दर्जनौं घटनाहरू इन्स्केपले निर्वाचनमा भएको मानव अधिकार उल्लङ्घनका रूपमा अभिलेख गरेको छ।

निर्वाचनका क्रममा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका प्रतिनिधिमूलक घटना

यस वर्ष सम्पन्न स्थानीय तह निर्वाचनका क्रममा गम्भीर प्रकृतिका आपराधिक तथा मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू भए। स्थानीय तहको निर्वाचनमा तनहुँ जिल्ला व्यास नगरपालिकाका स्वतन्त्र उम्मेदवार ५० वर्षीय दीपकराज जोशीलाई २०७९ वैशाख ३० गते व्यास नपा-८ स्थित रिस्टी गाविस भवन फेर्दी मतदान केन्द्रमा नेपाली काङ्गेसका कार्यकर्ताले कुटपिट गरे। काङ्गेस कार्यकर्ताले जोशी चढेको बा १२ च ६०२८ नम्बरको स्कारपियो गाडीलाई ढूङ्गा प्रहार गरेर क्षति पुऱ्याए। कुटपिटबाट जोशीको टाउकोमा चोट लाग्यो। उनलाई नेपाली सेनाको सहयोगमा उपचारको लागि दमौली अस्पतालमा ल्याइएको मा थप उपचारका लागि काठमाडौंको फ्रन्टलाइन अस्पतालमा लगाएको थियो। सो घटनापछि उक्त मतदान केन्द्रको मतदान स्थगित भएर जेठ ४ गते पुनः मतदान भयो।

यसैरगरी, उदयपुर जिल्ला कटारी नगर पालिका-१० का १९ वर्षीय नवीन भनिने वीरबहादुर कटुवालको स्थानीय तह निर्वाचनका क्रममा कटारी नगरपालिका-१० स्थित सोरुडछबिसेको कालिका माध्यमिक विद्यालयको मतदान केन्द्रमा ०७९ वैशाख ३० गते प्रहरीले प्रहार गरेको गोली लागेर घटनास्थलमै मृत्यु भयो। मतपेटिका शील गर्ने क्रममा निषेधित क्षेत्रफल स्थानीयको भिड बढेपछि प्रहरीले सुरक्षाका लागि गोली चलाउँदा कटुवालको मृत्यु भएको प्रमुख जिल्ला अधिकारी वीरेन्द्रकुमार यादवले बताए।

स्थानीय तह निर्वाचनमा भएका गम्भीर घटनाहरूमा दण्डहीनताको अवस्थाले प्रदेश र प्रतिनिधिसभा निर्वाचनका क्रममा पनि मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनाले निरन्तरता पाए। बाजुरा जिल्लामा गम्भीर प्रकृतिका आपराधिक तथा मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू भए। स्थानीय तहको निर्वाचनमा बुढीगङ्गा नगरपालिकामा बुथ कब्जाका कारण पुनःनिर्वाचन भयो। पुनःनिर्वाचन सम्पन्न भए पनि स्थानीय तहमा गरिएको बल प्रयोगको

घटनाका दोषीउपर आवश्यक कारबाही नभएकाले प्रदेश र प्रतिनिधिसभा निर्वाचनमा जघन्य प्रकृतिको घटना भयो। बाजुरा जिल्ला त्रिवेणी नगरपालिका-७ नाटेश्वरी आधारभूत विद्यालयको मतदान केन्द्रमा सुरक्षाकर्मीको गोली लागेर त्रिवेणी नपा-७ कोसेईका २४ वर्षीय सञ्जीव अयडीको मृत्यु भयो। मतदान केन्द्रमा दोहोरो झडपका क्रममा सुरक्षाकर्मीको गोली लागेर सञ्जीवको घटनास्थलमै मृत्यु भएको थियो। घटनामा त्रिवेणी नपा-७ का ३८ वर्षीय निर्वाचन स्वयम्सेवक पर्शुराम उपाध्याय, नेपाली काङ्गेसका प्रतिनिधि ३६ वर्षीय खडकबहादुर अयडी र ४८ वर्षीय पूर्व वडाअध्यक्ष प्रेमबहादुर थापा घाइते भए। शवको पोष्टमार्टम मझसिर ८ गते जिल्ला अस्पतालमा भयो।

आफ्ना कार्यकर्ताको प्रहरीको गोली लागेर मृत्यु भएको घटनाको प्रतिशोध जस्तो देखिने घटनामा अनेरास्ववियुक्ता केन्द्रीय सदस्य त्रिवेणी नगरपालिका-७ का ३२ वर्षीय चेतन अयडीको काङ्गेस कार्यकर्ताको कुटपिटबाट ०७९ मङ्गिसर ४ गते राति मृत्यु भयो। त्रिवेणी नपा-७ को नाटेश्वरी आधारभूत विद्यालय दम्था मतदान केन्द्रको विवादलाई लिएर नेपाली काङ्गेसका कार्यकर्ताहरूले चेतन अयडीको घरमै गएर कुटपिट गरेर हत्या गरेको उनका भाइ मिलन अयडीले बताए। अयडीलाई पैने ५ बजे मतदान केन्द्र नजिकै काङ्गेसका कार्यकर्ताले कुटपिट गरेर घाइते भएका अयडीलाई भाइ र बहिनीले घर लगेकोमा सो पार्टीका कार्यकर्ताले साँझ ७ बजेतिर घर भित्रबाटै तानेर पुनः निर्धारित कुटपिट गरेका थिए।

निर्वाचनका क्रममा स्याङ्गा जिल्लाको क्षेत्र नं २ चापाकोट नगरपालिकाका बडा नम्बर ३, ४ र ५ का चार ओटा बुथ कब्जा भएको भन्दै नेकपा एमाले, राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टी, राष्ट्रपालगायतका अन्य दल तथा स्वतन्त्र उम्मेदवारले पुनः मतदानको माग गरेको अवस्थामा स्थलगत अनुगमन गर्ने मङ्गिसर ९ गते स्याङ्गा गएको इन्सेकको टोलीमाथि केही व्यक्तिले अभद्र व्यवहार गरे। अवस्था अनुगमनका लागि इन्सेकको टोली चापाकोट नगरपालिका-५ स्थित जनसक्रिय आधारभूत विद्यालय, चिठीपोखरी मतदान केन्द्रमा पुगेको थियो। सोक्रममा टोलीले स्थानीय बासिन्दासँग मतदानका दिनको घटनाबारे छलफल गरेको थियो। छलफल सकाएर सदरमुकाम फर्क्ने क्रममा एक समूहले इन्सेकको टोलीलाई उहाँहरू सवार गाडीबाट ओलेन लगाइ व्यक्ति तथा गाडीको फोटो खिच्ने, अनावश्यक सोधपुछ गर्ने, पछि फोन गरी गालीगलौज तथा धम्की दिएको थियो। अनुगमन टोलीले भ्रमणको उद्देश्य तथा संस्थाको परिचय त्यो समूहलाई दिएको भए पनि उनीहरूले तत्कालै फर्क्न

सन् २०२२ मा घटनाअनुसार पीडित संख्या

प्रदेशका आधारमा

र भविष्यमा जे पनि हुनसक्ने भन्दै धम्क्याएको थियो। सार्वजनिक वक्तव्य र सुरक्षा सम्बद्ध निकायलाई यसबारेमा जानकारी गराउँदा समेत घटनाका सम्बन्धमा अनुसन्धान भएन।

स्वच्छ निर्वाचनका लागि अबको बाटो

लोकतन्त्रको स्थायित्वका आलोकमा यसपटक सम्पन्न स्थानीय तह तथा प्रदेश र प्रतिनिधि सभाको निर्वाचन समयमै सम्पन्न हुनु नेपालको सन्दर्भमा निकै महत्त्वपूर्ण रह्यो। मानव अधिकार र विधिको शासन एकअर्काका पूरक हुन् जसलाई लोकतान्त्रिक प्रणालीले मात्र जीवित राख्न सक्छ। नेपालमा २००७ सालदेखि सुरु भएको लोकतन्त्रतर्फको यात्रा आवधिक निर्वाचनमा पुगेको अवरोध, निर्वाचन परिणामले सुनिश्चित गर्नुपर्ने सामाजिक न्याय, यसको स्वच्छता र विश्वासका कारण हासिल गर्नुपर्ने जनसमर्थनको अभावका कारण खण्डित भएका थिए। २०७२ सालमा नेपालको संविधान जारी भएपश्चात सम्पन्न यस निर्वाचनले सबैधानिक स्थायित्वतर्फको यात्राको सङ्केत गरेको छ। यसअर्थमा निर्वाचनले मानव अधिकारमैत्री राज्य सरचना निर्माणमा योगदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ।

अभिलेखित घटना र निर्वाचन प्रक्रिया प्रभावित गराउन प्रयोग गरिएका अदृश्य खेलहरूले जनमत नियन्त्रणको दुश्ययास प्रकट भएका छन्। सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको स्थापना राजनीतिक दलको नेतृत्वमा सञ्चालित जनआन्दोलनबाट मात्र सम्भव भएको हो। सशस्त्र सङ्घर्ष र पृष्ठभुमिमा भएको मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका चक्रहरूबाट मुक्त हुन नागरिकलाई सङ्गठित र परिचालन गर्ने राजनीतिक नेतृत्वले निर्वाचनका विकृति निर्मूल गर्न आफ्ना राजनीतिक दलको सङ्गठन र पङ्किलाई सूचित, परिचालित गर्नुपर्ने बेला आएको छ। कतिपय घटनामा देखिएजस्तो दलका सङ्गठन र कार्यकर्ताहरू मतदातालाई आकर्षित गर्नुको सट्टा नियन्त्रण गर्नतर्फ लाग्ने गरेको देखियो। यस्ता क्रियाकलापमा संलग्नहरूलाई कानुनी कारबाही नहुने हो भने लोकतन्त्रको मर्ममाथि प्रहार बढेर जानेछ।

आगामी दिनमा निर्वाचन खर्चका लागि आर्थिक सङ्कलन र परिचलनामा पारदर्शिता, निर्वाचन प्रचारमा स्वतन्त्रता र मर्यादा, निर्वाचन प्रक्रियामा अधिक जनसहभागिता, निर्वाचन सचेतनाको स्तर वृद्धि, निर्वाचन कानुनको सामयिक सुधार तथा पालना र निर्वाचनमा शान्ति सुरक्षाको पूर्ण सुनिश्चितताका लागि प्रमुख राजनीतिक दल, संसद र सामाजिक सङ्घ संस्थाहरूको योगदानको आवश्यकता रहेको छ। निर्वाचनमा प्रतिनिधित्वको सुनिश्चितताका

लागि विदेशमा रहेका नेपाली नागरिकहरूले मतदान गर्ने व्यवस्था समेत आजको समयको आवश्यकता बनेको छ। अपराधको राजनीतीकरणको अन्त्य र नियन्त्रित प्रतिस्पर्धा उन्मुख नेपालको निर्वाचन र राजनीतिक प्रणालीको पुनःसंरचनाका लागि सामाजिक तथा राजनीतिक अभियान सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। जनप्रतिनिधित्वको मर्म स्वलित हुँदै जान्छ। प्रकारान्तरले निर्वाचनहरू आवरणमा लोकतन्त्रको पर्याय भए पनि राजनीतिक दुष्कर्मका परिणामले बदनाम हुन्छन्।

वर्षका उल्लेख्य मानवअधिकार सरोकार

इन्सेक्ले वर्षभरि गरेको मानव अधिकार अवस्था अनुगमनका आधारमा गम्भीर प्रकृतिका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटना तथा विषयगत सरोकारलाई उल्लेख्य विषयका रूपमा संक्षिप्त चर्चा प्रस्तुत गरेका छौं।

जेल र हिरासतभित्र मृत्युका घटनामा जबाफदेहीताको खोजी

रोल्पा कारागारमा जेठ ४ गते भुण्डिएको अवस्थामा बाँके जिल्ला नेपालगञ्ज उपमनपा-२ का सुन्दर हरिजन मृत भेटिए। जिल्ला अदालत बाँकेले सुन्दर हरिजनलाई ३ महिना कैद र ५० हजार रुपियाँ जरिबाना तोकेको थियो। घटनामा मृत भेटिएका हरिजनको अभिलेख रोल्पा कारागारका अनुसार सुर्खेत जिल्ला बराहताल गाउँपालिका-१ घोडाअँखेका २७ वर्षीय विजयविकम शाह भएको र शाहको सट्टामा उनले कैद भुक्तान गरेको तथ्य इन्सेक्लगायतका मानव अधिकार संस्थाले गरेको घटना अध्ययन प्रतिवेदनले सार्वजनिक गर्यो। नेपालको कारागार प्रशासनको गैरजिम्मेवारी, कुशासन र मानव अधिकार विरुद्धको जघन्य अपराध त त्यतिबेला सार्वजनिक भयो जब ५ वर्ष कैद र ५० हजार रुपियाँ जरिबाना तोकिएका विजयविकम शाह केही महिना अधि नै कारागारबाट छुटेको र पत्नीलाई लिएर गएको परिवारजनबाटै सार्वजनिक भयो।

कारागारमा कैदीबन्दीको जीवनमाथि असुरक्षा बढाउ गएको देखिन्छ। यस वर्ष कारागारभित्र भएका ५४ घटनामा ६ जना कैदीबन्दी घाइते ५३ जनाको मृत्यु भएको अभिलेख इन्सेक्ले गर्यो। अधिल्लो वर्षमा जस्तै यस वर्ष पनि कारागारका चौकीदारको निर्देशनमा कारागारका नाइके र भाइ नाइकहरूले कुटपिट गर्ने तथा यातना दिने एवम् अत्याचार गर्ने गरेको भन्दै कैदीबन्दी आन्दोलित भएपछि भएका भटपको घटनाहरू अभिलेखित भए। राज्यको

संरक्षणमा रहेका कैदीबन्दीको जीवनको रक्षा र संरक्षणको अधिकारमाथिको खेलवाडमा संगलनहरूको पहिचान र तिनीहरू उपर कानुनी कारबाही नहुनुले मानव अधिकारप्रति राज्यको उदासीनता प्रकट भएकोछ ।

यस वर्ष हिरासतमा दुई यातनाका घटनामा पाँच जना पीडित भएको तथा चार जनाको मृत्यु भएको इन्सेक्ले अभिलेख गयो। अभिलेखित घटना अनुसार अघिल्लो वर्ष पाँच जनाको मृत्यु तथा यातनाका घटना तीन जना पीडित भएको अभिलेख थियो। अघिल्लो वर्ष भन्दा घटनाको सङ्ख्या तथा प्रबृत्तिमा आएको बढोत्तरीले राज्यको लापरबाहीलाई सङ्कर्त गरेको छ। हरेक वर्ष हिरासतमा हुने मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटना क्रमशः बढौ जानु गम्भीर विषय हो।

सुर्खेत जिल्ला वीरेन्द्रनगर नपा-१३ भूतचोकका ५८ वर्षीय धनिराम लामिछानको डिभिजन वन कार्यालय, सुर्खेतको हिरासतमा २०७९ भदौ २ गते मृत्यु भयो। लामिछानेलाई ०७९ भदौ २ गते सालको रुख काटेको आरोपमा वन कार्यालय, सुर्खेतका कर्मचारीले गिरफतार गरेका थिए। मृतकका आफन्ताले कार्यालयका कर्मचारीको कुटपिटबाट मृत्यु भएको आरोप लगाउदै सहायक वन अधिकृत कृष्णाराम धिलाल, फरेस्टर सन्तोष खनी, वन रक्षक पीयुषराज तिवारी र सुरेन्द्र रानाविरुद्ध भदौ ३ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा उजुरी दिए। प्रहरीले २०७९ भदौ ४ गते घटनाका आरोपितहरूलाई गिरफतार गयो। अरोपितहरू भदौ २६ गते रिहा भए। घटनाका विषयमा छानबिन गर्न भदौ ३ गते कर्णली प्रदेशका मुख्यमन्ती तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयका सचिव प्रेम आचार्यको संयोजकत्वमा पाँच सदस्यीय छानबिन समिति गठन भयो। प्रतिवेदन सार्वजनिक भएन।

व्यक्तिको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक पालना नगर्ने राज्यका संयन्त्रका क्रियाकलाप दण्डनीय हुन्छन्। जेल र हिरासतमा स्वार्थ समूहको इसारामा प्रयोग भएर कानुन हातमा लिने क्रियाकलाप गर्नु मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन हो। मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र र नेपालको संविधानले गिरफतार भएको वा थुनामा रहेको व्यक्तिलाई शारीरिक वा मानसिक यातना दिने, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गर्ने कार्यलाई मानव अधिकार विश्वद्वको कार्य भनेको छ। थुनुवा कक्ष र कारागारमा रहेका कैदी, थुनुवा र बन्दीको जीवनमाथि हुने असुरक्षा निराकरण गर्न राज्यको जबाबदेहिताको खोजी गर्नुपर्छ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको श्रेणी घटवा सिफारिस

संसदीय सुनवाइको कानुनी प्रबन्ध मुताविक ४५ दिनभित्र सुनवाइ पूरा नभए वा निर्णयमा नपुगे स्वतः नियुक्त गर्न योग्य हुने प्रबन्धको आलोकमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका पदाधिकारीको नियुक्ति पश्चात यस विषयमा नेपालको सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा पर्यो। मुद्दाको फैसला ढिलाइ भइरहेको अवस्थामा ग्लोबल एलायन्स अफ न्यासनल ह्युमन राइट्स इन्स्टिचुसनले नेपालको मानव अधिकार आयोगको स्तर पुनरावलोकन गर्न प्राप्त गरेको विशेष अपिल पश्चात गरेको सिफारिसले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको स्तर 'ख' श्रेणीमा घटवा गर्न सिफारिस गरेको छ। विभिन्न समयमा नेपालका मानव अधिकारकर्मी र संस्थाहरूले गरेको वकालत र संघर्षको जगमा स्थापित आयोगको श्रेणी घटवाको सिफारिसले चिन्ता थपेको छ।

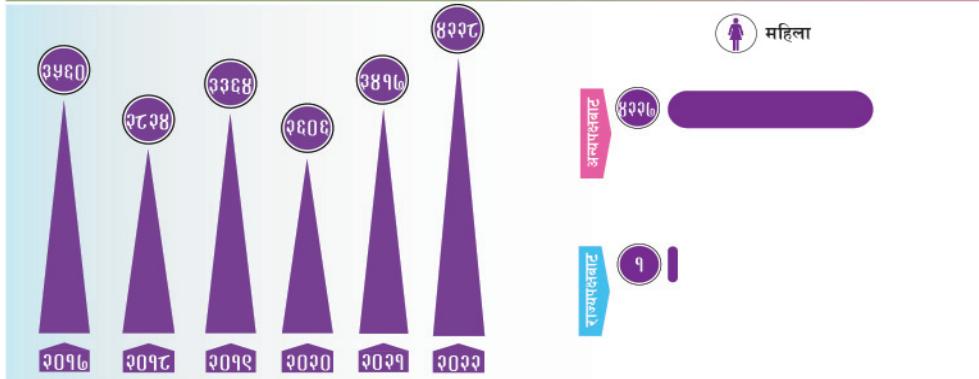
ग्लोबल एलायन्सको राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाको मान्यता मूल्याइकनसम्बन्धी विशेष कमिटीले वर्तमान पदाधिकारीहरूको नियुक्ति प्रक्रियाले मानव अधिकार संस्थाहरूसम्बन्धी पेरिस सिद्धान्तले निर्दिष्ट गरेका आवश्यकताहरू पूरा नगरेको कारण राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको संस्थागत स्वतन्त्रतामा प्रतिकूल असर पार्न सक्ने, साथै संस्थाको स्थायित्व र विश्वसनीयतालाई खतरामा पार्ने कुरामा सरोकार व्यक्त गरेको छ। साथै श्रेणी घटवाको सिफारिसको कार्यान्वयनका लागि एक वर्षको अवधि कायम गरेको र समयको सङ्क्रमणका बीचमा नियुक्ति प्रक्रिया लगायत, कार्यक्षमता र मानव अधिकार संरक्षण र संवर्द्धनका कार्यमा ठोस कार्ययोजना र उपलब्धि पेश गर्ने मौका प्रदान गरेको छ।

स्थापनाकाल देखिनै 'क' श्रेणीमा रहेको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको श्रेणी मूल्याइकन राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाको अवधारणाको पेरिस प्रिन्सिपल परिपालनाको सन्दर्भमा गर्ने गरिन्छ। पेरिस प्रिन्सिपलको पूर्ण पालना गरी गठन र सञ्चालन गरिएको आयोगलाई 'क' श्रेणी प्रदान गरिन्छ भने आंशिक पालना गरेका आयोगलाई 'ख' श्रेणी प्रदान गरिन्छ। एक सय २० देशका राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगहरू मिलेर बनेको ग्लोबल एलायन्सको मूल्याइकनमा दद देशहरूको स्तर 'क' श्रेणीमा रहेको छ भने ३२ राष्ट्र 'ख' श्रेणीमा रहेका छन्। 'ख' श्रेणीमा रहेका मानव अधिकार संस्थाहरू भएका राष्ट्रले संयुक्त राष्ट्रसङ्घ मानव अधिकार परिषद् तथा यसका सहायक निकायहरू र

महिला अधिकार

पीडित सङ्ख्या, २०१७-२०२२

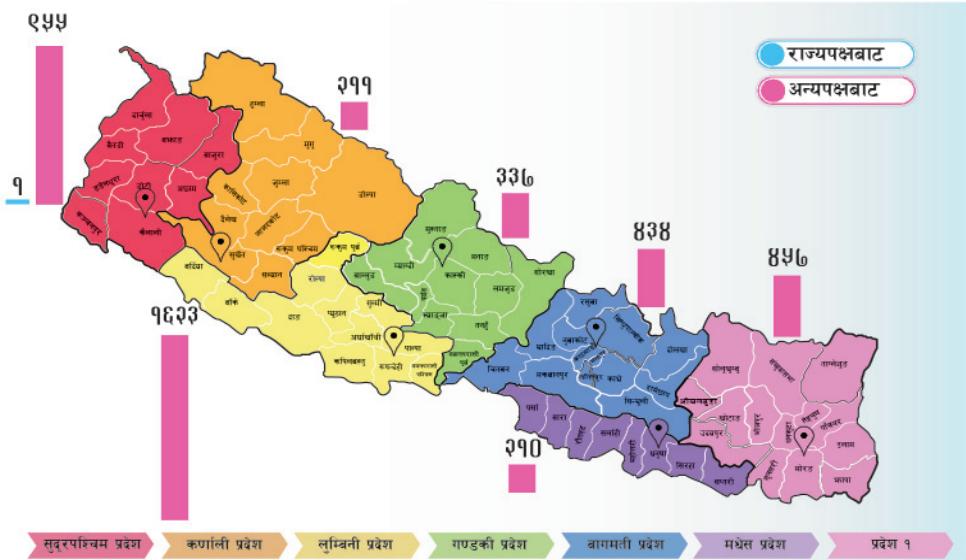
पीडित सङ्ख्या, २०२२

महिला

अन्यपक्षबाट

राज्यपक्षबाट

पीडित सङ्ख्या २०२१, प्रदेशका आधारमा

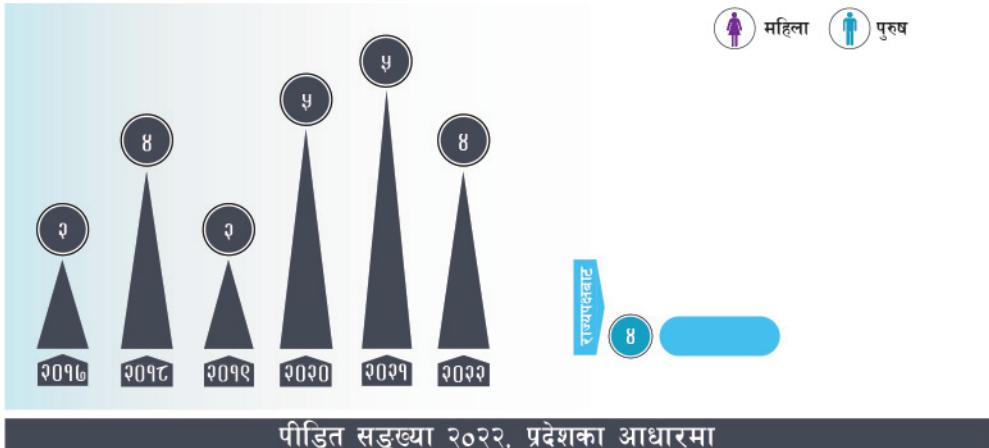
सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाले महिलामाथि हुने हिंसाका घटनाको न्यूनीकरणका लागि गरेका अनेक प्रयासका बाबजुद नेपालमा महिलामाथि हुने हिंसाका घटनामा कुनै कमी आएको छैन । चाहे त्यो घरेलु हिंसाका नाममा होस् वा बलात्कारका घटना । यसैगरी 'बोक्सी'को आरोपमा महिलामाथि दुर्व्यवहार हुने ऋम रोकिएको छैन । सन् २०२२ मा महिला अधिकारका घटनामा राज्यपक्षबाट एक जना र अन्यपक्षबाट ४ हजार २ सय २८ जना पीडित भएको इन्सेकले अभिलेख गयो । नेपाल प्रहरीको महिला तथा बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक सेवा केन्द्रमा सयाँको सङ्ख्यामा घरेलु हिंसापीडित महिलाले उजुरी गर्ने गरेका छन् । प्रहरीकै तथ्याद्कलाई आधार मान्ने हो भने घरेलु हिंसाका अधिकांश घटनामा मेलमिलाप हुने गरेको छ । आर्थिक उपार्जनको कुनै बाटो नभएका महिला बाध्यभएर आफूमाथि कुटिपिट गर्ने पति र परिवाजनका सदस्यसँग मेलमिलाप गर्न बाध्य हुन्छन् । गम्भीर प्रकारका हिंसाका घटनामासमेत मेलमिलाप भएका उदाहरण इन्सेकमा अभिलेख भए ।

हिरासतमा मृत्यु

पीडित सङ्ख्या, २०१७-२०२२

पीडित सङ्ख्या, २०२२

यस वर्ष प्रहरी हिरासतमा चार जनाको मृत्यु भएको अभिलेख भयो । हिरासतमा भएका मृत्युका घटनाप्रतिको जिम्मेवारी कसैले लिएको पाइएन । हिरासतमा हुने यस्ता घटनाको प्रवृत्ति दोहोरिनु सुखद् विषय होइन । यसतर्फ सरोकारवालाको ध्यान जानु जस्तु छ ।

केही महासभाका निकाय तथा संयन्त्रहरूमा स्वतन्त्र सहभागिताको अधिकार व्यवस्था रहेको भए पनि 'ख' श्रेणीमा रहनेहरूलाई यस्तो अवसर रहदैन। त्यसैगरी 'क' श्रेणीका आयोगहरू ग्लोबल एलायन्सको पूर्ण सदस्य रहने र यसको सञ्चालनका लागि मताधिकारसहित योग्य रहन्छन् भने 'ख' श्रेणीमा घटवा भएपश्चात बैठकमा सहभागिता बाहेकका शासकीय अधिकार र हैनैन।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकार परिषद्को निर्वाचित सदस्य राष्ट्रको मानव अधिकार आयोगको श्रेणी घटवाको सिफारिस हुनु मानव अधिकारको संस्थागत क्षमताप्रति गम्भीर प्रश्न हो। ग्लोबल एलायन्सको सिफारिसले निर्दिष्ट गरेका आवश्यक सुधार गरी स्थापनाकाल देखिको 'क' श्रेणीमा रहेको आयोगको स्तर कायम गर्ने मानव अधिकार संस्थाहरू र मानव अधिकार आयोगले संयुक्त पहल गर्नु आजको आवश्यकता हो। नेपाल सरकार र सङ्घीय संसदले गर्नुपर्ने जरुरी सुधार तत्काल गरी ग्लोबल एलायन्ससँग आवश्यक प्रतिवद्धता र सुधारको प्रमाण पेश गरी आयोगको स्तर कायम गर्न अविलम्ब कार्य आरम्भ गर्नुपर्ने देखिन्छ।

विश्वव्यापी आवधिक समीक्षाका सिफारिस कार्यान्वयन

नेपाल सरकारले विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा (युपीआर)को तेश्रो चक्र अन्तर्गतको प्रक्रियामा कार्यदलले गरेको सिफारिस बमोजिम प्राप्त २ सय ३३ सुझावमध्ये १ सय ९६ सिफारिस स्वीकार गरी कार्यान्वयन कार्ययोजना तर्जुमा गयो। २०७८ कातिकमा मन्त्रिपरिषद्ले युपीआरमा स्वीकार गरिएका सिफारिस कार्यान्वयन कार्ययोजना स्वीकृति गयो। मानव अधिकारको पाचौं राष्ट्रिय कार्ययोजना र युपीआरको सिफारिस कार्यान्वयनका लागि एकीकृत प्रयत्न सुरु गरिएको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को मानव अधिकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि माहाशाखाले सार्वजनिक गरेको प्रतिवद्धताले सिफारिस कार्यान्वयनमा प्रगति हुने आशा जगाएको छ। यद्यपि प्रगति प्रतिवेदनमा मापनयोग्य सदृख्या र गुणस्तरको तथ्याइक प्रस्तुत गर्न र सिफारिस कार्यान्वयनमा सरकारका तहगत निकाय र प्रदेश तथा स्थानीय सरकारको उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्नु चुनौतीपूर्ण देखिन्छ। सामाजिक संस्था र शैक्षिक सङ्घसंस्थासँगको सहकार्य प्रवर्धन गरी सिफारिसको स्थानीयकरण तथा तथ्याइकको सुनिश्चिततामा थप कार्य गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

राज्य र मानव अधिकार

न्यायपालिका

न्यायपालिकाले व्यक्तिको स्वतन्त्रता र अधिकारको रक्षा गर्ने कानुनको व्याख्या र कार्यान्वयन गरेर मानव अधिकारको संरक्षणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने दायित्व निर्वाह गर्नुपर्दछ। मानव अधिकारका अन्तर्राष्ट्रिय प्रावधानहरूसँग नेपालको कानुन मिल्दो जुल्दो छ कि छैन भने सुनिश्चित गर्ने दायित्व पनि यसै को हो। नागरिकले आफ्ना अधिकारहरूको उल्लङ्घन भएका मुद्दाहरूको अदालतमा सुनुवाइ भएपछि उपयुक्त निर्णय हुन्छ र न्याय पाइन्छ भने विश्वास गर्ने आधार भएन भने न्याय प्रणालीप्रतिको आस्था खस्किने खतरा हुन्छ। सरकारले गरेका कार्य वा निर्णय मात्र होइन, संसदबाट निर्माण गरिएको कुनै कानुनसमेत संविधान वा मानवअधिकार विपरीत भएको पाइएमा न्यायालयले खारेज गर्न सक्दछ।

कार्यपालिका

मानव अधिकारको पालनासँगै सरकारले सबै नागरिकको जीउज्यानको सुरक्षासमेत गर्नु पर्ने दायित्व हुन्छ। अपराध नियन्त्रण र कानुन कार्यान्वयनको मूल नेतृत्वकर्ता सरकार नै हो। मानव अधिकारको क्षेत्रका अतिरिक्त अन्य क्षेत्रमा राज्यले गर्ने खर्च र सरकारको नीतिबाट पनि सरकारको मानव अधिकार प्रतिको प्रतिवद्धता मापन हुन्छ। लोकतान्त्रिक सरकार को मुख्य काम भनेकै नागरिकको सम्मानित भएर बाँचन पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्नु हो।

व्यवस्थापिका

सरकारको कार्यसम्पादनको बारेमा प्रतिवेदन र अन्य जानकारीहरूको समीक्षा गर्ने र संवेदनीक तथा अन्य महत्वपूर्ण पदहरूमा नियुक्त गरिएका व्यक्तिहरूका सम्बन्धमा सुनुवाइ गर्ने कर्तव्य पनि संसदले कुशल ढिगले निर्वाह गर्न सकेन। यस वर्ष पनि सभामुख्यको द्वन्दकालीन हिंसात्मक गतिविधि र त्यससम्बन्धमा अदालतमा विचाराधीन मुद्दाको योदाकदा चर्चा भइरहेयो। मानवअधिकारका मुद्दाहरूका बारेमा चेताना जगाउन र मानव अधिकार को प्रवर्द्धन गर्न नागरिक समाजका संस्थाहरू र अन्य सरोकारवालाहरूसँग मिलेर काम गर्न संसदले आफ्नो स्वतन्त्रता प्रयोग गर्न सकेन। खासगरी नेपालको विभाजनका कारण अधिल्लो वर्ष उदाएको नयाँ शक्ति समीकरणको रस्साकसीका कारण मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्धनलगायत नागरिक अधिकार र स्वतन्त्रताको संरक्षण र सम्मान गर्ने दिशामा संसदको अपेक्षाकृत तदारुकता देखिएन।

सत्तापक्ष र प्रतिपक्ष पनि सरकार गिराउने र बनाउने प्रयत्नमा अधिकांश समय आमजनताको मुद्दाबाट विमुख देखिए।

मानव अधिकार रक्षकको अवस्था

वर्ष २०२२ मा मानव अधिकार र शक्तिमात्र भएका १ सय ३७ घटनामा १ सय ७७ जना पीडित भए। राज्य पक्ष बाट भएका घटनामा ४० जना र अन्य पक्षबाट भएका १ सय २२ घटनामा १ सय ३७ जन पीडित भएको इन्सेकले अभिलेख गयो। विगत वर्षदिखि नै इन्सेकले प्रदेश र सदृशीय तहमा मानव अधिकार रक्षकको सुरक्षासम्बन्धी कानुनको आवश्यकताको वकालत गर्दै आएको थियो।

सन् २०२२ र मानव अधिकार उल्लङ्घन: तथ्य र तथ्याङ्क

इन्सेकले गरेको अभिलेखअनुसार सन् २०२२ मा मानव अधिकार उल्लङ्घन र ज्यादतीका ६ हजार ४ सय ७३ घटनामा ७ हजार ३ सय ७६ जना पीडित भए। सन् २०२१ मा मानव अधिकार उल्लङ्घन र ज्यादतीका ५ हजार ६ सय ११ घटनामा ६ हजार २ सय ८५ जना पीडित भएका थिए। यस वर्ष मानव अधिकार उल्लङ्घनका १ सय ६१ घटनामा ५० महिला र ५ सय ७२ पुरुष गरी जम्मा ६ सय २२ जना तथा ज्यादतीका ६ हजार ३ सय १२ घटनामा ५ हजार ९ सय ४४ महिला, ८ सय ७ जना पुरुष र ३ जना यौनिक तथा लैंगिक अल्पसङ्ख्यक गरी जम्मा ७ हजार ३ सय ७६ जना पीडित भएको अभिलेख भयो। यो सदृश्या गत वर्षभन्दा १ हजार ११ जनाले बढी हो।

यस वर्ष राज्य पक्ष बाट ५ जनाको हत्या भयो। यातनाका घटनामा ५ जना, गिरफ्तारीका घटनामा ८१ जना, जातीय विभेदका घटनामा २२ जना, अमानवीय व्यवहारका घटनामा २५ जना, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकारमा ४ सय ५ जना, धम्कीका घटनामा २७ जना र कुटपिटका घटनामा ४ सय ४८ जना पीडित भएको अभिलेख भयो।

महिलामात्र हुने सबै प्रकारका भेदभाव, दुर्व्यवहार

सन् २०२२ मा महिलामात्र हुने हिंसाका घटनामा ४ हजार २ सय २८ जना पीडित भएको अभिलेख भयो। यस वर्ष बेचविखनका प्रयासका घटनामा २४ जना, घेरेलु हिंसाका घटनामा ३ हजार ३१ जना, ‘बोक्सी’को आरोपमा २३ जना, बलात्कार का घटनामा ६ सय ५ जना, बलात्कार प्रयासका घटनामा १ सय ४५ जना, यौन दुर्व्यवहारको घटनामा

४२ जना र बेचविखनका घटनामा २४ जना महिला पीडित भएको अभिलेख भयो।

यस वर्ष पारिवारिक हत्याका घटनामा १ सय ११ जना महिलाहरू मारिए। भनेजित दाइजो नल्याएको आरोपमा १ जना महिलाको हत्या भयो भने सोही कारणले २५ जना महिलामात्र हिंसा भएको अभिलेख भयो। यस वर्ष वैवाहिक बलात्कार का घटनामा १५ महिला पीडित भएको अभिलेख इन्सेकले गयो।

विगत वर्षहरूमा जस्तै यस वर्ष पनि पारिवारिक हत्याका विभूति घटनाहरूको सदृश्या उल्लेख नै रह्यो। वैदेशिक रोजगारीमा गएका पति र पत्नीको सम्बन्ध र पारिवारिक बेमेलका घटनाहरू बढ्दै आएका छन्। यस वर्ष पञ्चपुरी नगरपालिका-३ तोक्माकी ३० वर्षीया मीना आलेलाई ०७९ मझसिर २० गते विदेशबाट पठाएको रकम हिनामिना गरेको आरोपमा ३८ वर्षीय पति अम्मर आले मगरले घाँटी रेटेर हत्या गरे। हत्याको आरोपमा प्रहरीले ३८ वर्षीय पति अम्मर आले मगरलाई मझसिर २० गते गिरफ्तार गयो। मीना आलेको घाँटी काटी टाउको प्लाष्टिकको थैलोमा बोकेर आत्मसमर्पणका लागि प्रहरी चौकीमा जाई गरेको अवस्थामा प्रहरीले आरोपितलाई गिरफ्तार गरेको थियो। आरोपितलाई जिल्ला अदालत सुर्खेतले मंसिर २८ गते पुर्पक्षको लागि थुनामा पठाउने आदेश गयो।

कृप्रथा र अन्धविश्वासका कारण वर्षोदिखि बोक्सीको आरोपमा अकारण ज्यान गुमाउने तथा पीडा र बहिष्करणको दुष्क्रमा महिलाहरू पीडित हुने क्रम यस वर्ष पनि रोकिएन। रामेछाप जिल्ला खाँडादेवी गाउँपालिका-३ भिरपानीकी ५२ वर्षीया बीबा माझीको ०७९ असोज ९ गते स्थानीयले पितृ उत्तिएको भन्दै चामल प्रहार गर्दै लछारपछार गर्दा मृत्यु भयो। घटनामा पीडितकी ७० वर्षीया आमा सुनमाया माझी घाइते भइन्।

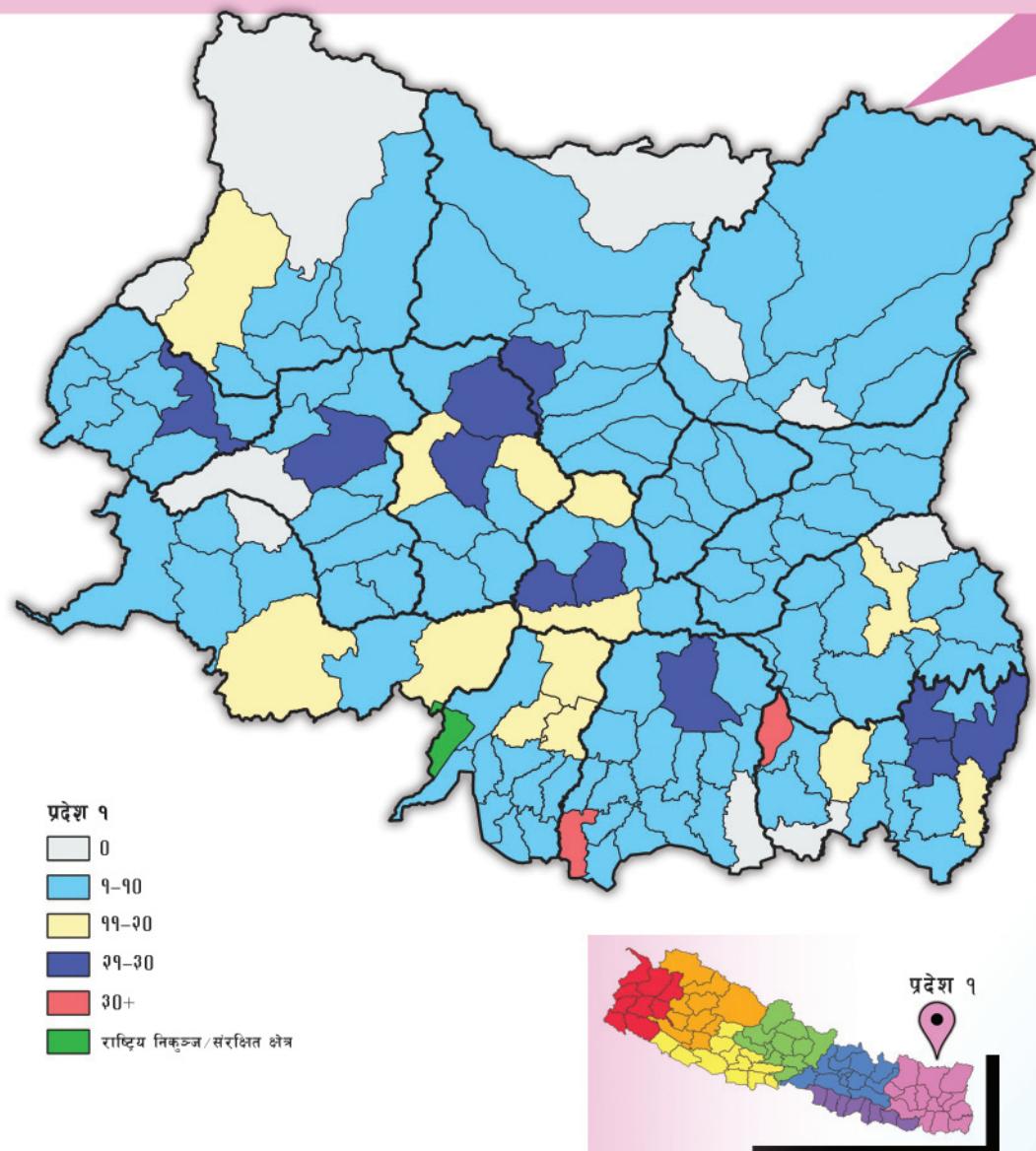
बाल अधिकार

यस वर्ष बाल अधिकार उल्लङ्घनका १ हजार ४ सय ६ घटनामा १ हजार ४ सय ५३ जना पीडित भए। जसमध्ये बलात्कारका घटनामा १ हजार नौ जना, यौन दुर्व्यवहारका घटनामा ३ सय ४५ जना, र विद्यालयमा शारीरिक सजाय दिइएका घटनामा १४ बालबालिका पीडित भएको इन्सेकमा अभिलेख भयो।

बाल अधिकारको संरक्षणका विकसित आयामहरूमा राज्यको ध्यानाकर्षण हुन नसकेका प्रशस्त सरोकारहरू छन्। तर, संरक्षक ठानिएका

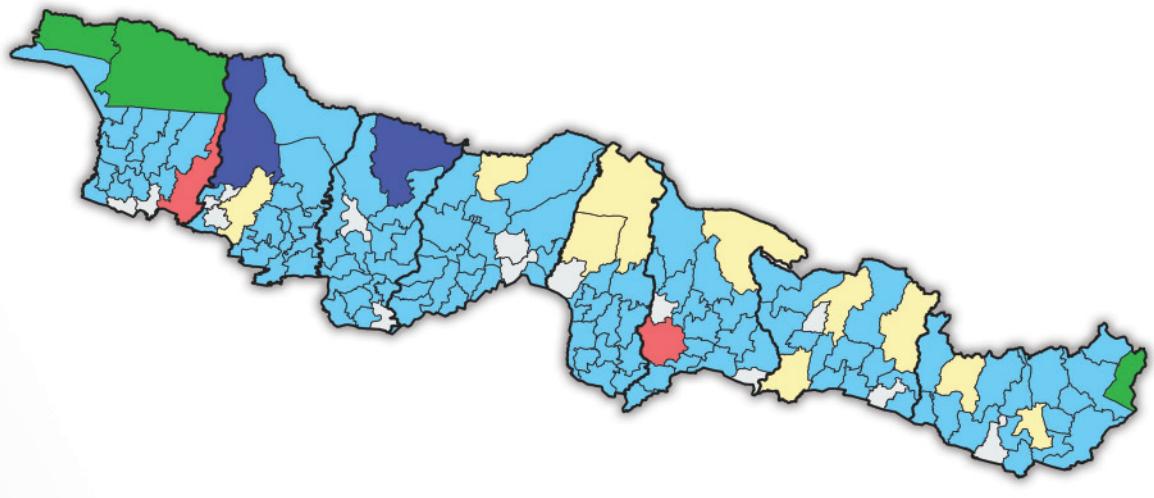

सन् २०२२ मा प्रदेश १ अन्तर्गतका स्थानीय तहमा भएका घटनाअनुसार पीडित सङ्ख्या

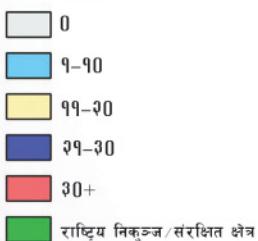

यो वर्ष प्रदेशका १ का १ सय ३७ स्थानीय तहमध्ये ११ स्थानीय तहमा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटना अभिलेख भएनन्। दमक नगरपालिकामा सबैभन्दा बढी ४३ जना पीडित भएका घटना इन्सेकले अभिलेख गर्यो। १ सय स्थानीय तहमा एकदेखि १० जना पीडितको अभिलेख भयो। १३ स्थानीय तहमा ११ देखि २० जना पीडितको अभिलेख भयो। ११ स्थानीय तहमा २१ देखि ९ जना पीडितको अभिलेख भयो। ३० जनाभन्दा बढी पीडित भएका दुई स्थानीय तह रहे। प्रदेश १ मा राज्यपक्षबाट भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ५२ जना र अन्यपक्षबाट भएका मानव अधिकार ज्यादतीका घटनामा ९ सय १८ जना पीडित भए। महिला अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ४ सय ५७ जना महिला र बाल अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा २ सय ९९ जना पीडित भए।

सन् २०२२ मा मधेस प्रदेश अन्तर्गतका स्थानीय तहमा भएका घटनाअनुसार पीडित सङ्ख्या

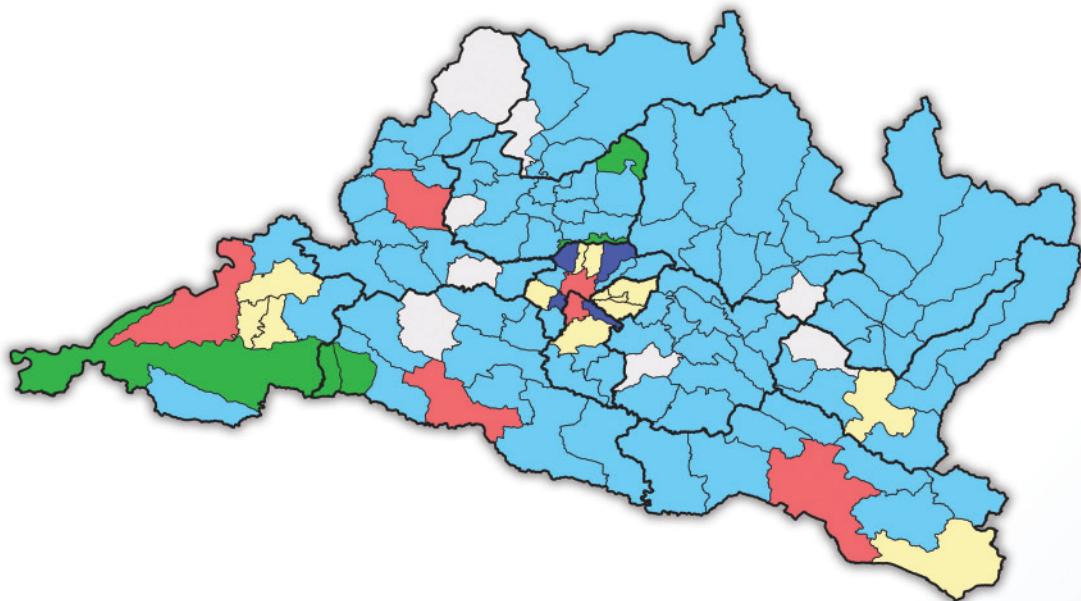

मधेस प्रदेश

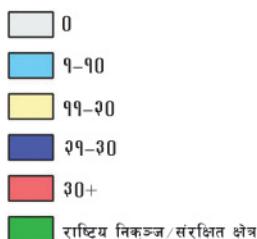

यो वर्ष मधेश प्रदेशका १ सय ३६ स्थानीय तहमध्ये १६ स्थानीय तहमा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटना अभिलेख भएनन्। बीरगंज महानगरपालिकामा सबैभन्दा बढी ४३ जना पीडित भएका घटना इन्सेक्टे अभिलेख गय्यो। १ सय ५ स्थानीय तहमा एकदेखि १० जना पीडितको अभिलेख भयो। ११ स्थानीय तहमा ११ देखि २० जना पीडितको अभिलेख भयो। दुई स्थानीय तहमा २१ देखि २९ जना पीडितको अभिलेख भयो। ३० जनाभन्दा बढी पीडित भएका दुई स्थानीय तह रहे। मधेश प्रदेशमा राज्यपक्षबाट भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ४१ जना र अन्यपक्षबाट भएका मानव अधिकार ज्यादतीका घटनामा ६ सय २७ जना पीडित भए। महिला अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा २ सय १० जना महिला र बाल अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा २ सय जना पीडित भए।

सन् २०२२ मा बागमती प्रदेशअन्तर्गतका स्थानीय तहमा भएका घटनाअनुसार पीडित सङ्ख्या

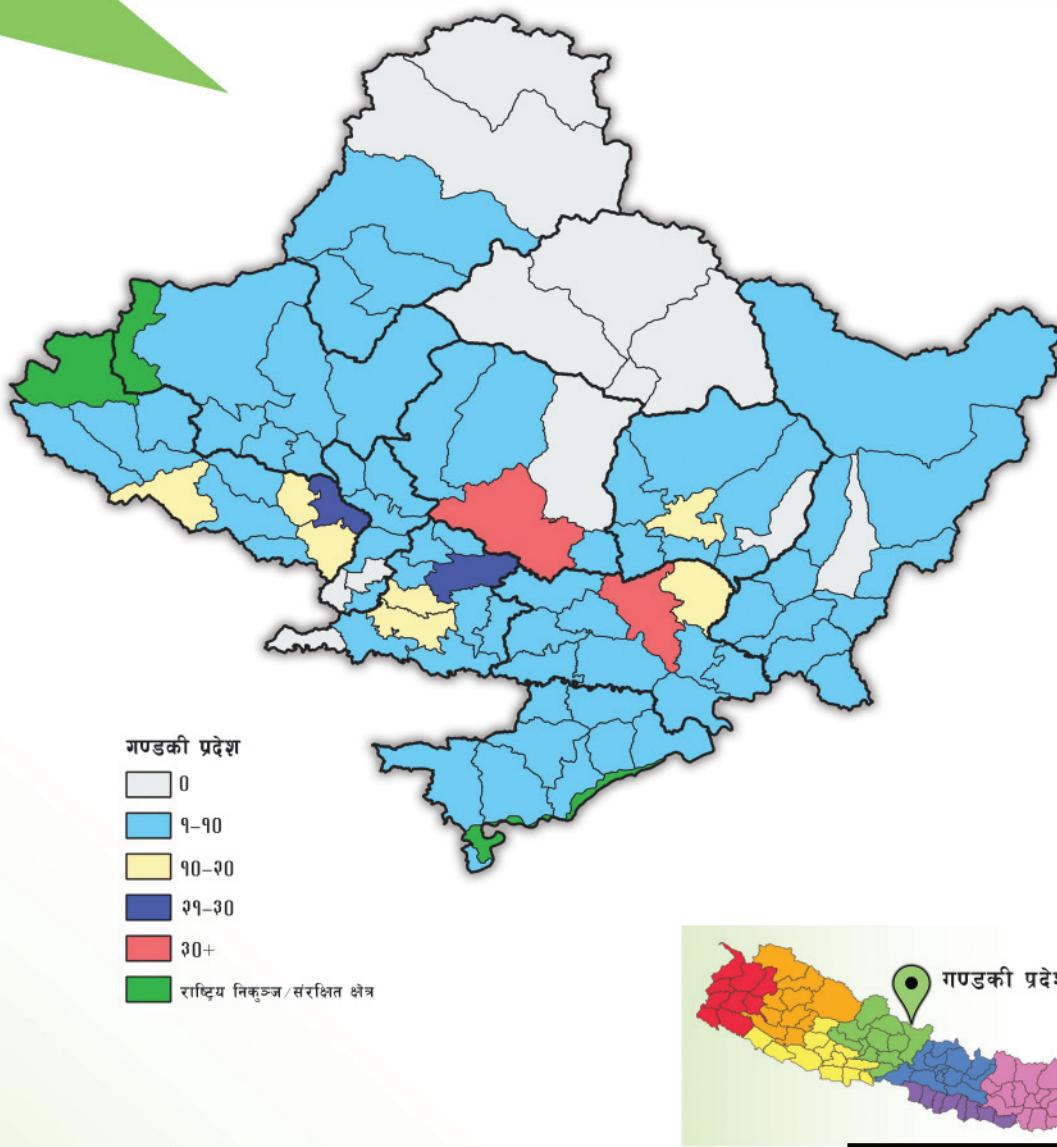

बागमती प्रदेश

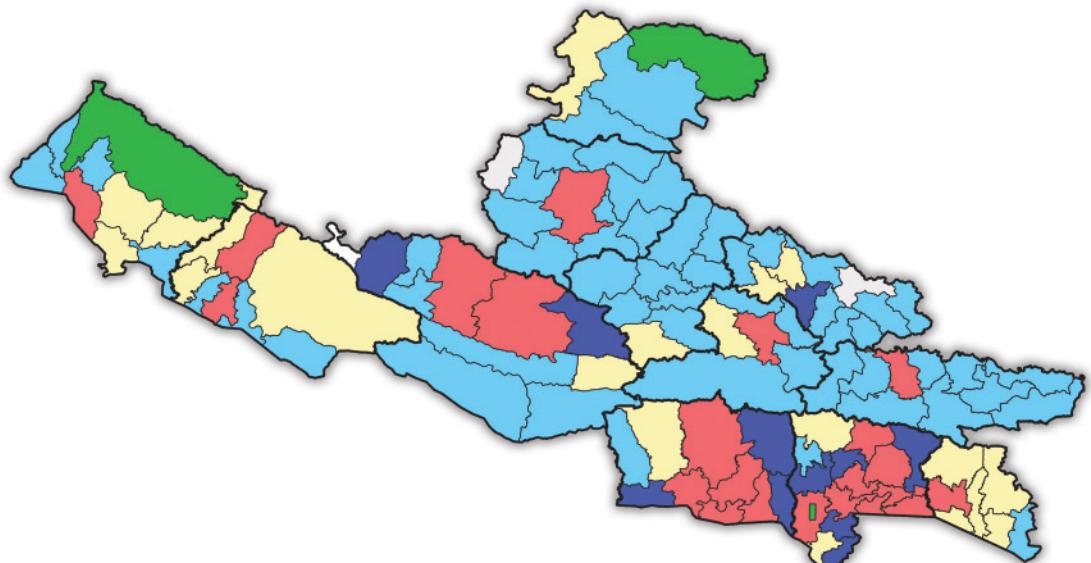
यो वर्ष बागमती प्रदेशका १ सय १९ स्थानीय तहमध्ये ११ स्थानीय तहमा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटना अभिलेख भएनन्। काठमाडौं महानगरपालिकामा सबैभन्दा बढी ४ सय ७७ जना पीडित भएका घटना इन्सेकले अभिलेख गर्यो। ८४ स्थानीय तहमा एकदेखि १० जना पीडितको अभिलेख भयो। १४ स्थानीय तहमा ११ देखि २० जना पीडितको अभिलेख भयो। चार स्थानीय तहमा २१ देखि २९ जना पीडितको अभिलेख भयो। ३० जनाभन्दा बढी पीडित भएका ६ स्थानीय तह रहे। बागमती प्रदेशमा राज्य पक्षबाट भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ३ सय ७५ जना र अन्य पक्षबाट भएका मानव अधिकार ज्यादतीका घटनामा १ हजार ५० जना पीडित भए। महिला अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ४ सय ३४ जना महिला र बाल अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ४ सय १४ जना पीडित भए।

सन् २०२२ मा गण्डकी प्रदेशअन्तर्गतका स्थानीय तहमा भएका घटनाअनुसार पीडित सङ्ख्या

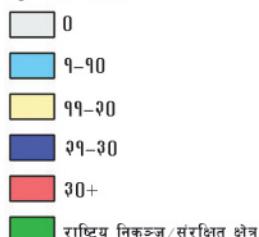

यो वर्ष गण्डकी प्रदेशका ८५ स्थानीय तहमध्ये १३ स्थानीय तहमा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटना अभिलेख भएनन्। पोखरा महानगरपालिकामा सबैभन्दा बढी ६२ जना पीडित भएका घटना इन्सेकले अभिलेख गन्यो। ६१ स्थानीय तहमा एकदेखि १० जना पीडितको अभिलेख भयो। सात स्थानीय तहमा ११ देखि २० जना पीडितको अभिलेख भयो। दुई स्थानीय तहमा २१ देखि २९ जना पीडितको अभिलेख भयो। ३० जना भन्दा बढी पीडित भएका दुई स्थानीय तह रहे। गण्डकी प्रदेशमा राज्य पक्षबाट भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ४० जना र अन्य पक्षबाट भएका मानव अधिकार ज्यादतीका घटनामा ५ सय १ जना पीडित भए। महिला अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ३ सय ३७ जना महिला र बाल अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा १ सय १७ जना पीडित भए।

सन् २०२२ मा लुम्बिनी प्रदेशअन्तर्गतका स्थानीय तहमा भएका घटनाअनुसार पीडित सङ्ख्या

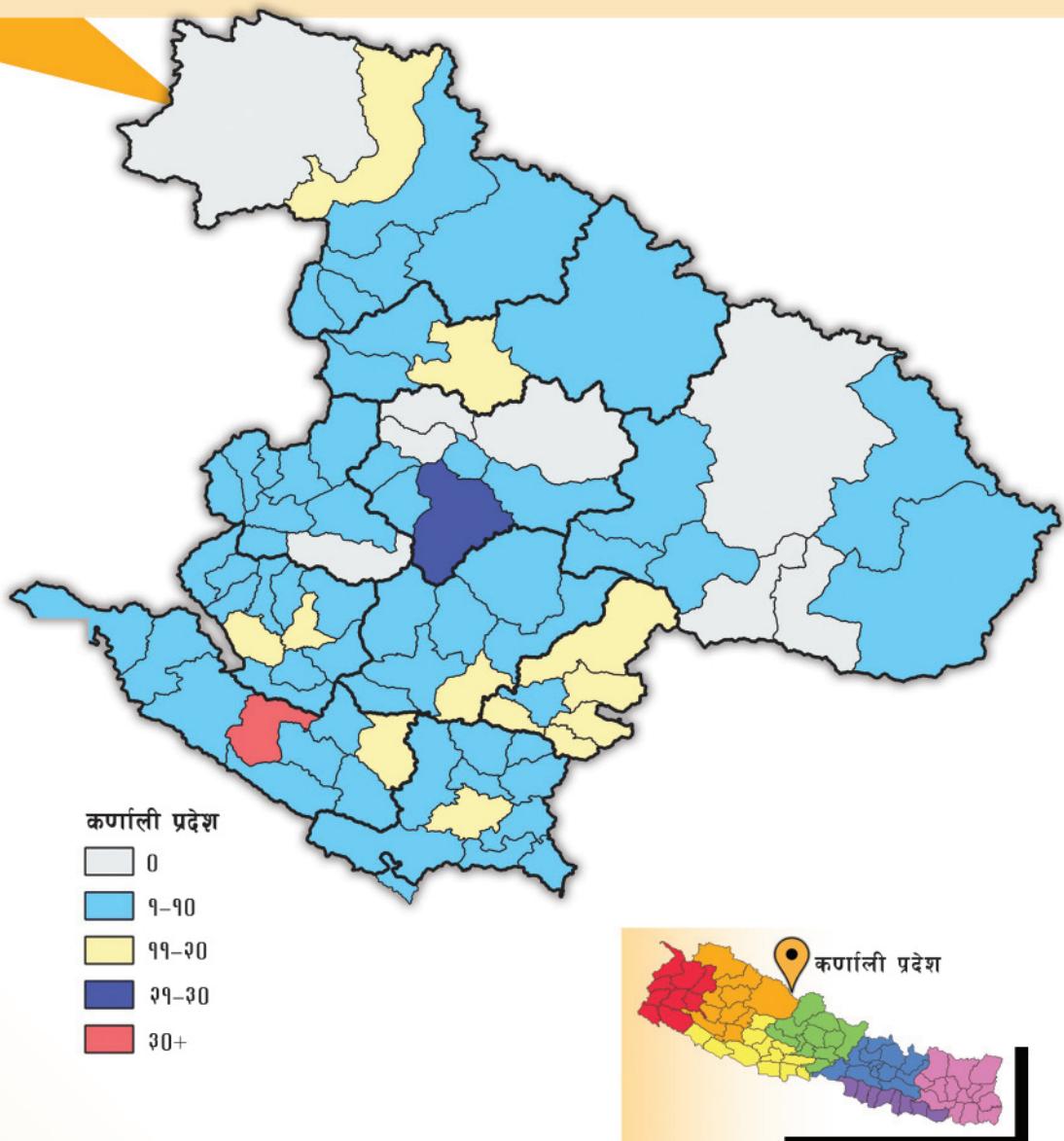

लुम्बिनी प्रदेश

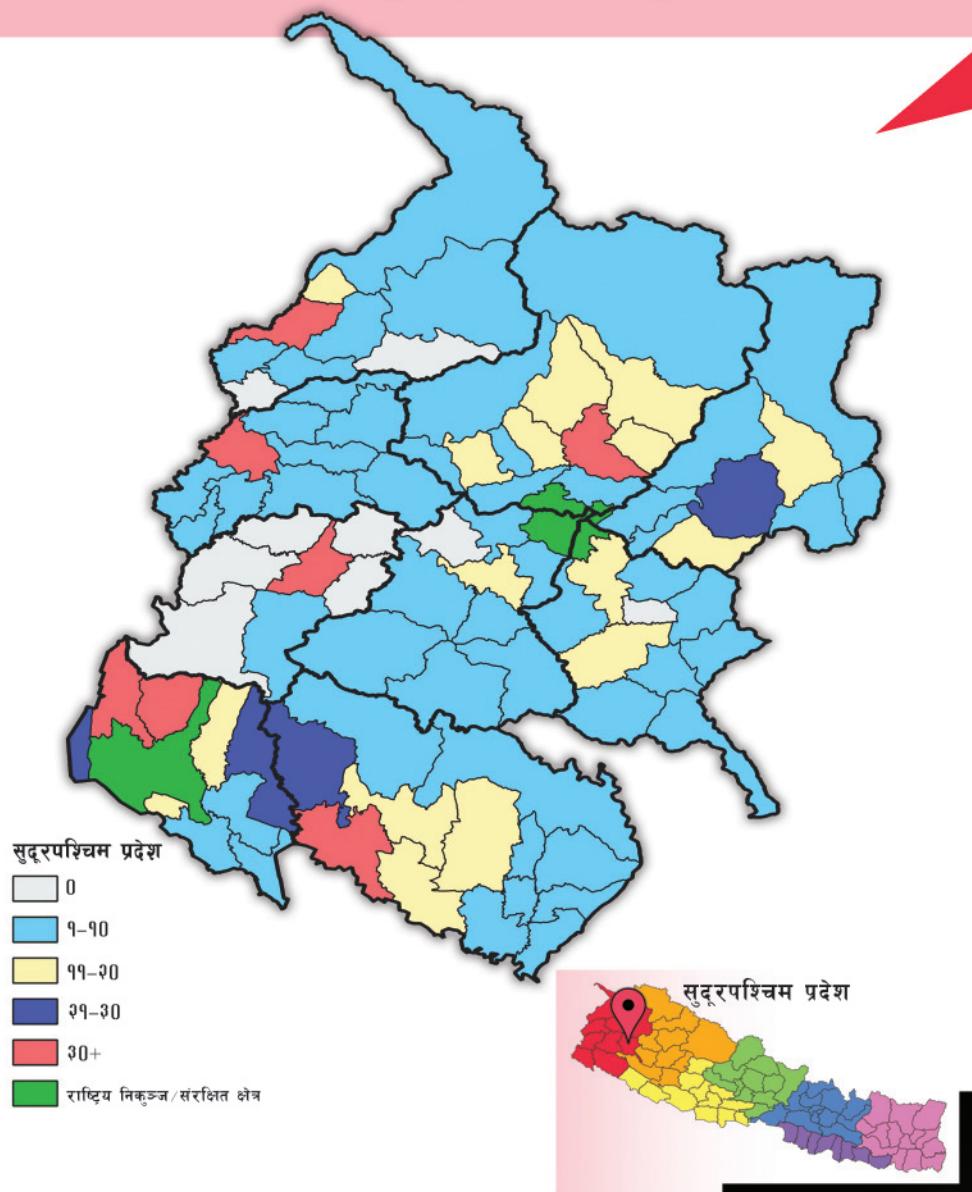
यो वर्ष लुम्बिनी प्रदेशका १ सय ९ स्थानीय तहमध्ये तीन स्थानीय तहमा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटना अभिलेख भएनन्। सिद्धार्थनगर नगरपालिकामा सबैभन्दा बढी १ सय ५३ जना पीडित भएका घटना इन्सेकले अभिलेख गन्यो। ५४ स्थानीय तहमा एकदेखि १० जना पीडितको अभिलेख भयो। २० स्थानीय तहमा ११ देखि २० जना पीडितको अभिलेख भयो। ११ स्थानीय तहमा २१ देखि २९ जना पीडितको अभिलेख भयो। ३० जनाभन्दा बढी पीडित भएका २१ स्थानीय तह रहे। लुम्बिनी प्रदेशमा राज्यपक्षबाट भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ६६ जना र अन्य पक्षबाट भएका मानव अधिकार ज्यादतीका घटनामा २ हजार १८ जना पीडित भए। महिला अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा १ हजार ६ सय २३ र बाल अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा २ सय ४२ जना पीडित भए।

सन् २०२२ मा कर्णाली प्रदेश अन्तर्गतका स्थानीय तहमा भएका घटनाअनुसार पीडित सङ्ख्या

यो वर्ष कर्णाली प्रदेशका ७९ स्थानीय तहमध्ये नौ स्थानीय तहमा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटना अभिलेख भएनन्। वीरेन्द्रनगर नगरपालिकामा सबैभन्दा बढी ३८ जना पीडित भएका घटना इन्सेकले अभिलेख गर्यो। ५६ स्थानीय तहमा एकदेखि १० जना पीडितको अभिलेख भयो। ११ स्थानीय तहमा ११ देखि २० जना पीडितको अभिलेख भयो। दुई स्थानीय तहमा २१ देखि २९ जना पीडितको अभिलेख भयो। ३० जना भन्दा बढी पीडित भएका एक स्थानीय तह रहे। कर्णाली प्रदेशमा राज्यपक्षबाट भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ३३ जना र अन्यपक्षबाट भएका मानव अधिकार ज्यादतीका घटनामा ४ सय ६३ जना पीडित भए। महिला अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा २ सय ११ जना र बाल अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ८० जना पीडित भए।

सन् २०२२ मा सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका स्थानीय तहमा भएका घटनाअनुसार पीडित सङ्ख्या

यो वर्ष सुदूरपश्चिम प्रदेशका दद स्थानीय तहमध्ये १० स्थानीय तहमा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटना अभिलेख भएनन्। धनगढी उपमहानगरपालिकामा सबैभन्दा बढी २ सय ७ जना पीडित भएका घटना इन्सेकले अभिलेख गन्यो। ५२ स्थानीय तहमा एकदेखि १० जना पीडितको अभिलेख भयो। १६ स्थानीय तहमा ११ देखि २० जना पीडितको अभिलेख भयो। तीन स्थानीय तहमा २१ देखि २९ जना पीडितको अभिलेख भयो। ३० जनाभन्दा बढी पीडित भएका सात स्थानीय तह रहे। सुदूरपश्चिम प्रदेशमा राज्य पक्षबाट भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा १५ जना र अन्य पक्षबाट भएका मानव अधिकार ज्यादतीका घटनामा १ हजार १ सय ७७ जना पीडित भए। महिला अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ९ सय ५६ जना र बाल अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा १ सय १ जना पीडित भए।

शिक्षक नै अपहरणपछि हत्या जस्ता कार्यमा सामेल भएको घटनाले बालबालिकाको सुरक्षामा चुनौती थपेको छ। १४ वर्षीय नीरज पासवानको अपहरणपछि हत्या गरेको आरोपमा प्रहरीले पर्सा जिल्ला धोबिनी गाउँपालिका-१ घोडदौडपिप्रा निवासी ३० वर्षीय शिक्षक दिलीपकुमार पटेल र वीरगंज महानगरपालिका-१७ अलौका २४ वर्षीय श्यामप्रसाद यादवलाई ०७९ पुस १३ गते गिरफतार गयो। मृतक पासवान अध्ययनरत वीरगञ्ज महानगरपालिका-१७ अलौस्थित गुरुकुल पन्ना मेमोरियल इड्गलिस बोर्डिङ स्कूल अलौका शिक्षकद्वय पटेल र यादवले फिरौती रकमका लागि पासवानलाई मझिसर ५ गते अपहरण गरेका थिए। बालकको अपहरण भएकै दिन हत्या गरिएको उनीहरूले प्रहरीसमक्ष स्वीकार गरे। पुस १० गते साँझ ५ बजे बालक अध्ययनरत विद्यालयको पुरानो भवन नजिकैको सेप्टिक ट्याइक्वाट शब बरामद गरिएको थियो। आरोपितहरूले पुस १७ गते फिरौतीका लागि बालकका अभिभावकसँग फोनमार्फत रकम माग गरेपछि प्रहरीलाई खबर गरिएको थियो।

निष्कर्ष

यस वर्ष नेपालमा सम्पन्न स्थानीय तह, प्रदेश सभा तथा प्रतिनिधि सभा निर्वाचनले लोकतन्त्रको अभ्यासमा महत्वपूर्ण योगदान गयो। तर, निर्वाचनका क्रममा केही स्थानमा हत्या, बुथ कब्जा, मतदाता नियन्त्रणका लागि दुश्य र अदुश्य स्रो तहरूको प्रयोग भएको देखियो। आवधिक रूपमा तीनै तहको निर्वाचन सम्पन्न हुँदा सविधानले कल्पना गरेर को सामाजिक न्याय, लोकतन्त्र र मानव अधिकारको क्षमता हुने आशाको सञ्चार भयो। तर, निर्वाचनजन्य अपराध तथा मानव अधिकार उल्लङ्घनमा राजनीतिक दल र राज्यका निकायहरूको जवाफदेहितामाथिको प्रश्न अनुत्तरित नै रह्यो। राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको श्रेणी घटवाका लागि ग्लोबल एलायन्सले गरेको निर्णय र राज्यका लागि गरेको सिफारिसप्रतिको उदासीनताले मानव अधिकारको संस्थागत क्षमता र प्रभाव कमजोर हुनेतरफ सङ्केत गरेको छ। विगत वर्षमाझै यस वर्ष पनि जेल र हिरासतमा मृत्युका घटनाहरू हुनुले राज्यको संवेदनहीनता प्रकट भएको छ।

सुझाव

- ▶ स्वच्छ आवधिक निर्वाचन लोकतन्त्रको आधार सम्भ भएकोले मतदान केन्द्रहरू मतदाताको सुविधा अनुकूल बनाउने, भयरहित निर्वाचनका लागि आवश्यक सुरक्षा प्रबन्ध गर्ने, राजनीतिक दलहरूलाई अनुशासनमा राख्ने, र निर्वाचन आयोगलाई कानुनी रूपमा सबलीकरण गर्ने कार्य तत्काल आरम्भ गर्नु आवश्यक देखिन्छ।
- ▶ निर्वाचनमा प्रविधिको प्रयोग गर्न अनुकूल अवस्था सृजना गर्ने, राजनीतिक दल र तिनका सम्बद्ध सङ्गठनहरूले लोकतन्त्रका लागि स्वच्छ निर्वाचनको अभ्यास आफ्नो पङ्क्तिमा पालना गराउने, मतदाता शिक्षाको नियमित क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने तथा निर्वाचनमा भएका मानव अधिकार विरुद्धका घटनामा संगलनहरूलाई कानुनी दयारामा ल्याउने कार्यमा राज्यका निकाय र राजनीतिक दलहरूको जबाफदेहिता सुनिश्चित हुनु जरुरी देखिन्छ।
- ▶ राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको श्रेणी घटवाका लागि ग्लोबल एलायन्सले गरेको निर्णय र अवस्था सुधारका लागि राज्यलाई प्राप्त समयभित्र सुभाव कार्यान्वयन गरि आयोगको श्रेणी 'क' कायम गर्न तत्काल आवश्यक कार्य सम्पादन गर्नु आवश्यक देखिन्छ।
- ▶ जेलभित्र हुने गम्भीर प्रकृतिका घटनामा छानविन र संलग्न व्यक्ति तथा निकायलाई आवश्यक कानुनी दायित्वमा उत्तरदायी बनाउनुपर्ने र प्रहरी हिरासतमा हुने यातनाका घटनामा कमी ल्याउन प्रभावकारी कदम चाल्नुपर्ने। क्षमताभन्दा बढी कैदीबन्दी राखिएका कारण कारागारका कैदीबन्दीको अवस्था कष्टकर रहेको छ। कारागारको अवस्था सुधारका लागि आवश्यक कार्य गर्नुपर्ने।
- ▶ बालबालिका र महिलाको संरक्षणका लागि हिंसाका घटनामा पीडितको न्यायका लागि द्रुत प्रकृयाबाट न्याय सम्पादन गरी बालबालिका तथा महिलाको प्रतिरोध क्षमता अभिवृद्धि गर्न प्रभावकारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने।

**विजयराज गौतम
कार्यकारी निर्देशक**

मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका तथ्याङ्क २०२२

परिशिष्ट १

नेपाल- घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	मानव अधिकार उल्लङ्घन राज्यपक्षबाट			मानव अधिकार ज्यादती अन्यपक्षबाट				कूल जम्मा
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	क्यू	जम्मा	
अपहरण				३१	१४		३५	३५
गिरफ्तारी		८१	८१					८१
कुटपिट	६	१८	२४	६१	३४९	३	४९३	४४८
घाइते								
बम विष्फोटबाट	१	१५	१६	१	१		८	८
दोहोरो भढपमा घाइते				१२	१४५		१६४	१२०
एसिड छक्केर		१	१	१	१		८	८
गोली लागेर				१	६		८	१६
आगो लगाएर				१			१	१
धारिलो हतियारबाट				१३	३८		४६	४६
आपनै बम विस्फोटबाट					३		३	३
जम्मा	१	१४	२५	३८	१९३		२३१	२५६
बाल अधिकार								
बेचबिखन तथा ओसारपसार				३१	६		८६	८६
बालविवाह				३०	३		३१	३१
बलात्कार				१००९			१००९	१००९
विद्यालयमा शारीरिक सजाय				५	१		१८	१८
नवजात शिशुको हत्या				५	३		६	६
यौन दुर्ब्यवहार				३२६	११		३४५	३४५
जम्मा				१४१४	३१		१४४३	१४४३
अमानवीय व्यवहार								
जुताको माला लगाइदिएको					३		३	३
अनुहारमा मोसो दलेको					१५		१५	१५
अन्य	१	१	३	१	१		८	६
जम्मा	१	१	३	१	३०		३१	३५
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार								
लाठी चार्ज	१	३४	३५					३६
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	३१	३३८	३६९					३६९
जम्मा	३३	३६१	४०५					४०५
धनकी	१	४	५	१	१०		११	१६
यातना	१	४	५					५
कारागारमा मृत्यु	४	४१	५३					५३
हिरासत वा थनामा मृत्यु		४	४					४

घटनाको प्रकार	मानव अधिकार उल्लङ्घन राज्यपक्षबाट			मानव अधिकार ज्यादती अन्यपक्षबाट				कुल जम्मा
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	क्यू	जम्मा	
महिला अधिकार								
बेचबिखन तथा ओसारपसार प्रयास				३४			३४	३४
बेचबिखन तथा ओसारपसार				३४			३४	३४
'बोक्सी'को आरोप				३३			३३	३३
बलात्कार				६०५			६०५	६०५
बलात्कार प्रयास				१४५			१४५	१४५
बहुविवाह				३३३			३३३	३३३
घरेलु हिंसा				३०३१			३०३१	३०३१
यौन दुर्व्यवहार				४३			४३	४३
प्रसूति सेवा	१	१	१	८२७६			८२७६	८२७६
जम्मा	१	१	१	८२७६			८२७६	८२७६
संबै प्रकारका जातीय विभेद								
अन्तरजातीय विवाह				३			३	३
जातीय छुवाल्लुत				८	१०		१८	१८
सार्वजनिक स्थलमा प्रवेशबाट वञ्चित				३			३	३
जम्मा				१०	१०		२०	२०
बेपत्ता				१	१		३	३
हत्या								
घाँटी रेटेर				४	५		९	९
घाँटी थिच्चेर				३	१		४	४
बलात्कारपछि				१८			१८	१८
आगो लगाएर				३	१		४	४
भुण्डयाएर				३	१		४	४
विष खुवाएर				३			३	३
बम विस्फोटबाट				३	१		३	३
कुटपिट गरी		१	१	१०३	१०३		२०६	२०६
गोली हानी	१	३	४	५	५		१०	१०
खुकुरी प्रहारबाट				५	३		८	८
धारितो हतियार प्रहारबाट				३३	३६		५९	५९
भिर वा डाँडाबाट खसालेर				१			१	१
हत्याको प्रकृति नखुलेको				२	१		३	३
जम्मा	१	४	५	१६८	१५९		३२७	३२७
कुल जम्मा	५०	५७१	६२२	५९४४	८०६	३	६६४४	६३६६

परिशिष्ट २ पेसागत आधारमा पीडित संख्या

पेसा	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट			
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	क्यू	जम्मा
राजनीतिक कार्यकर्ता	३३	३३३	३७५	३१	३३३		३४३
सामाजिक कार्यकर्ता		३	३	८	१	१	६
स्वास्थ्यकर्मी	१	१	३	८८	१		९३
सुरक्षाकर्मी		८	८	१४	१००		११४
कानून व्यवसायी		१	१		१		१
मानव अधिकारकर्मी	६	६	१४	३	३		५
मजदुर	१	६	८	१०३	३९		१४१
नाबालक				६९	२०		९९
बन्दी	८	४८	५६		६		६
जागिरे/कर्मचारी		८	८	८८	८८		१०६
पत्रकार	१	१६	१८	३	३९		३१
विद्यार्थी	३	६४	६७	१५१३	८४		१५१६
शिक्षक		१	१	२१	१४		३५
इंजिनियर		१	१		३		३
उद्योग व्यवसायी		८	८	६३	३६		९९
कृषक	६	६०	६६	२०१	२१५	३	२४८
गृहिणी	३		३	१६६४			१६६४
नमुलेको	१	३	४	३५	९		३८
जम्मा	५०	५६७	६२७	५९४४	८०६	३	६६५४

परिशिष्ट ३ | प्रदेश १ : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते	१	६	७	५	३३	३८
बाल अधिकार				३९४	५	३९९
गिरफतारी		२०	२०			
अपहरण				१	१	३
महिला अधिकार				८५६		८५६
धम्की					१	१
सबै प्रकारका जातीय विभेद				१		१
हत्या		१	१	३६	३६	६३
कारागारमा मृत्यु	८	८				
कुट्टपिट	१०	१०	१८	३३		४६
हिरासत वा थुनामा मृत्यु	१	१				
भेला, अभिव्यक्ति तथा सङ्गठित हुने अधिकार	१	१				
अमानवीय व्यवहार				१		१
जम्मा	१	५१	५२	८०९	१०९	११८

परिशिष्ट ४ | मधेस प्रदेश : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट			
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	क्यू	जम्मा
घाइते		१	१	४	१९		२३
बाल अधिकार				१९६	८		२००
अमानवीय व्यवहार	१	१					
अपहरण				११	८		१५
महिला अधिकार				२१०			२१०
कुट्टपिट	१	१	३	१	६४	३	८५
यातना	१		१				
धम्की		१	१		८		८
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	३५	३५					
हत्या		१	१	४५	४३		८८
सबै प्रकारका जातीय विभेद				१	१		२
जम्मा	१	३१	४१	४६६	१४९	३	६३७

परिशिष्ट ५ बागमती प्रदेश : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट			
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	क्यू	जम्मा
अपहरण				१	१		३
बाल अधिकार				८०३	१३		८१८
अमानवीय व्यवहार					३		३
कुट्टिपट		८	८	६	६५	१	८३
महिला अधिकार				८३४			८३४
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	३०	२४५	२७५				
कारागारमा मृत्यु	८	८१	८९				
सबै प्रकारका जातीय विभेद				१	१		३
गिरफ्तारी		३८	३८				
घाइते		८	८	८	८३		८६
धम्की		१	१		८		८
यातना		८	८				
हत्या				३८	३४		६२
जम्मा	३४	३४१	३७५	८८६	१६३	१	९०५०

परिशिष्ट ६ गण्डकी प्रदेश : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	
घाइते			३			३
बाल अधिकार			१०६	१०	११६	
अमानवीय व्यवहार				३	३	
कारागारमा मृत्यु	१	१				
महिला अधिकार			३३६		३३६	
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	३३	३३				
अपहरण			१			१
गिरफ्तारी	६	६				
कुट्टिपट			३	१३	१५	
धम्की			३	८	६	
हत्या			१०	१०	२०	
जम्मा	४०	४०	४६३	३८	५०९	

परिशिष्ट ७ | लुम्बिनी प्रदेश : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते		१	१	१३	४६	५८
बाल अधिकार				२३६	५	२४१
अमानवीय व्यवहार	१		१		८	८
धम्की	१	१	३			
अपहरण				६	८	१४
महिला अधिकार				१६२३		१६२३
कारागारमा मृत्यु		१	१			
सबै प्रकारका जातीय विभेद				८	३	११
गिरफ्तारी		६	६			
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	३	८५	८८			
बेपत्ता				१		१
कुटपिट	३	१	३	६	२३	२९
हिरासत वा थुनामा मृत्यु		१	१			
हत्या	१		१	२२	१६	३८
जम्मा	८	५८	६६	१९११	१०६	२०१८

परिशिष्ट ८ | कर्णाली प्रदेश : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते				६	२१	२६
बाल अधिकार				७०	३	८०
अमानवीय व्यवहार		१	१	३	५	८
हिरासतमा वा थुनामा मृत्यु	१	१				
महिला अधिकार				३११		३११
बेपत्ता					१	१
सबै प्रकारका जातीय विभेद				१	४	५
गिरफ्तारी		१	१			
धम्की					५	५
कुटपिट	८	११	१५	१८	१३	१११
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार		१५	१५			
हत्या				१३	३	१६
जम्मा	८	३१	३३	३२८	१३५	४६३

परिशिष्ट ९ सुदूरपश्चिम प्रदेश : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते				८	३१	३५
बाल अधिकार				१०१		१०१
गिरफ्तारी		१०	१०			
अमानवीय व्यवहार					६	६
महिला अधिकार	१		१	१५५		१५५
कारागारमा मृत्यु		३	३			
सबै प्रकारका जातीय विभेद				३	३	५
हत्या		१	१	१३	१६	३९
धम्की					३	३
कुटपिट		१	१	४	८०	८८
जम्मा	१	१४	१५	१०६९	१८	११७६

परिशिष्ट १० भौतिक संरचनामा क्षति

घटनाको प्रकार	जम्मा
एम्बुलेन्स	१
सरकारी सवारी साधान	१३
सरकारी कार्यालय	१
विद्यालय	३
राजनीतिक पार्टी कार्यालय	५
निजी सवारीसाधन	३६
निजी सम्पत्ति	३
निजी घर	१०
नगरपालिका भवन	३
प्रहरी चौकी	१
क्याम्पस	३
जम्मा	६६

परिशिष्ट ११ पीडित हुनेहरूको सङ्ख्या : घटनाको प्रकार र महिना

घटनाको प्रकार	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec	जम्मा
अपहरण	३	५	३	१	१	३	६	४	३	१	३	२	३५
गिरफ्तारी		३८	१		१६	१				३	१५	६	८१
कुटपिट	१९	२६	२०	३१	१६३	३९	३३	१४	१७	१६	८०	४१	४४८
बाल अधिकार	१०१	८८	१४३	१३३	१४३	१४३	१३६	१३३	१६	१८	१३६	१०६	१४५३
हिरासत वा थुनामा मृत्यु					३	१		१					८
कारागारमा मृत्यु	५	६	१	३	३	५	२	५	३	५	५	१०	५३
बेपत्ता			१								१		३
अमानवीय व्यवहार	३	६	३	१	३				३		४	१	२५
घाइते	२२	४३	२५	३०	५४	३५	१	६	४	१४	१३	१	२५६
हत्या	३१	३३	३६	२५	२८	२१	२३	२३	२५	२६	२८	३३	३३१
सबै प्रकारका जातीय विभेद	१	३	१	३	१	३	३	३	३	३	१		२३
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	३६	३३९	१८	१	५	३८	३३	१९			३३	३	४०५
धम्की	१	३	१	१	३	१	३		६		५	४	२६
यातना											५		५
महिला अधिकार	३६१	३४१	३१६	३३६	३३१	४४३	४२३	३६६	३६६	३४६	३१२	३१५	४३२८
जम्मा	५८४	८२५	६४९	५५४	६४८	६१३	६६४	५१०	५३५	४१७	५११	५११	६३६६

परिशिष्ट १२ जातजातिका आधारमा पीडित सङ्ख्या

जातजाति	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट			
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	क्यू	जम्मा
सन्यासी		५	५	४१	५		४६
ब्राह्मण	८	१३९	१३७	५४४	१०९		६५३
यादव	१	१०	११	१६२	३५	१	२०८
दलित	५	६१	६६	१४४२	१३८	१	१५८६
आदिवासी	१	४	५	३५	३		३८
मण्डल	१	६	८	४६	५		५१
क्षत्री	१६	१८०	१९६	१२९१	३१९		१५३०
जनजाति	१६	१३६	१५२	१६३०	२०९	१	१९४०
मुस्लिम		१०	१०	२६४	३३		३०६
कोइरी		११	११	५६	१५		७१
तेली	१	१०	११	१३	१४		१०६
बनिया		३	३	२१	३		३३
गोडिया				३			३
नखुलेको		६	६	१११	१०		२०१
जम्मा	५०	५६३	६१३	५१४४	८०६	३	६६५४

सन् २०२२ मा जेलमा रहेका कैदी बन्दीहस्तको संख्या

प्रदेश	क्रम	जिल्ला	कारागारको क्षमता	जेलमा रहेकाहस्तको संख्या			आश्रित बालबालिका
				जम्मा	पुरुष	महिला	
१	१	ताप्लेजुङ	३५	१५१	१२३	२८	
	२	सङ्खुवासभा	३५	१८०	१३१	५	
	३	सोलुखुम्बु	३५	१०	७९	२१	
	४	ओखलढुङ्गा	३०	१४	८८	६	१
	५	खोटाङ	११	१११	११५	८	
	६	भोजपुर	८०	१०	८६	४	
	७	धनकुटा	८०	८८	५०	३८	
	८	तेहथुम	३५	८३	६९	४	
	९	पाँचथर	३५	१३६	१२६	१	१
	१०	इलाम	१३०	२६९	२५१	२०	
	११	झापा	६००	१४७४	१३५४	६०	३
	१२	मोरड	३५०	१०५९	९५१	१०२	६
	१३	सुनसरी	१६००	१६८९	१६८९		
	१४	उदयपुर	१००	२२१	२१२	१	
२	१	सप्तरी	१५५	२६०	२६०	१०	१
	२	सिरहा	१५०	६३०	५९८	३२	४
	३	महोन्तरी	१३५	५९९	५९९		
	४	रौतहट	१६५	३८६	३६३	१४	
	५	पर्सा	१०००	१४४५	१३६६	६८	
३	१	दोलखा	५१	१४४	१४४		
	२	सिन्धुपाल्चोक	६०	१५५	१५५		
	३	रसुवा	२५	६६	६८	८	
	४	धादिङ	२००	३२१	३०१	२०	१
	५	नुवाकोट	६०	१६६	१५०	१६	
	६	काठमाडौं (जगन्नाथदेवल)	१४४०	३४६६	३०४१	४३५	१४
	७	काठमाडौं (डिल्लीबजार)	३००	६२६	६२६		
	८	ललितपुर	५००	१४१३	१४१३		
	९	काञ्चेरपलाञ्चोक	८५	२६१	२६१		
	१०	रामेश्वर	२२०	३१६	२९९	१८	१
	११	सिन्धुली	२०८	८५३	६६०	९३	१३
	१२	मकवानपुर	१२००	१०३०	१००३	१६	१
	१३	चितवन	२८०	६८०	६७६	५३	३
४	१	गोरखा	५५	१०१	९३	८	
	२	मनाङ	३५	३	३		
	३	मुस्ताङ	३५	१३	१३		
	४	स्थानी	३३	६६	६५	३	
	५	कास्की	४२०	७६८	७३९	३९	३

प्रदेश	क्र.सं.	जिल्ला	जेलको क्षमता	जेलमा रहेकाहरूको सङ्ख्या			बालिका
				जम्मा	पुरुष	महिला	
गण्डकी	६	लमजुङ	३५	१०४	१००	४	
	७	तनहुँ	१२५	३०६	३१३	१५	
	८	स्याङ्जा	५०	१४३	१३८	८	
	९	पर्वत	२५	९९	९५	४	
	१०	बागलुङ	६५	१६४	१५६	८	३
लुम्बिनी	१	रोल्पा	५०	१३३	११२	२०	
	२	चूल्पान	२५	७६	७२	६	
	३	गुल्मी	२५	८०	६३	६	
	४	अर्थाखाँची	८०	६२	६४	८	
	५	पाल्पा	३२५	२९५	२६८	२७	
	६	नवलपारासी (पश्चिम)	१६५	५६९	४११	८८	४
	७	रुपन्देही	१५०	४३६	४३६		
	८	कालिलवस्तु	३५३	४६९	४६९		
	९	दाढ (धोराही)	११०	३८३	३८३		
	१०	दाढ (तुलसीपुर)	३९०	५७६	५३७	४०	३
	११	बाँके	३५०	८३८	८३८		
	१२	बर्दिया	१७५	४६५	४३६	३८	३
	१३						
कर्णाली	१	डोल्पा	१५०	३१	२१		
	२	हुम्ला		३१	१	प्रहरी हिरासतमा	
	३	जुम्ला	२००	१११	१०१	३	
	४	कालिकोट	२५	४९	४६	३	१
	५	दैलेख	१००	१५४	१३५	११	३
	६	जाजरकोट	२५	५६	५६		
	७	रुकुम (पश्चिम)	२५	१२५	११६	१	
	८	सल्लान	३५	१३५	११९	१६	३
	९	सुखेत	१००	३१३	३४१	४२	५
	१०						
सुदूरपश्चिम	१	बाजुरा	२५	६४	६४		
	२	बाभाङ	२५	६५	६५		
	३	दाचुल्ला	८०	६६	६४	३	
	४	बैतडी	२५	६१	६१		
	५	डडेलधुरा	१४०	११६	१०६	११	
	६	डोटी	२५	६८	६८		
	७	अछाम	७५	८६	८०	६	३
	८	कैलाली	१५०	६१६	५८३	३३	३
	९	कञ्चनपुर	१५	४३६	४१६	१९	१
जम्मा				१३५६८	७४८६५	७५९४१	१५५८
							६९

सन् २०२२ मा बालसुधार गृहमा रहेकाहरूको सङ्ख्या

प्रदेश	जिल्ला	बालक	बालिका
१	मोरङ	२०६	
मधेस	पर्सा	१२७	
बागमती	मकवानपुर	५५	३९
	भक्तपुर	३८	३६

सन् २०२२ मा बालसुधार गृहमा रहेकाहरूको सङ्ख्या

प्रदेश	जिल्ला	बालक	बालिका
गण्डकी	कास्की	१६	
लुम्बिनी	रुपन्देही	८३	
	बाँके	२२२	
सुदूरपश्चिम	डोटी	३६	
जम्मा			१११६
			६६

सन् २०२२ मा प्रदेशगत आधारमा पीडित संख्या

घटनाको प्रकार	प्रेषा १	मध्यस्थ	बायामती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूरपश्चिम	जम्मा
अपहरण	३	१५	३	१	१५	१	०	३५
गिरफ्तारी	२०	३८	२८	६	६	१	१०	५२
कुटपिट	५६	८८	८७	१५	१६	३६	४८	२४४
बाल अधिकार	३६६	३००	४७८	१७७	४४८	०२	१०१	६४६
हिंसत वा थुनामा मृत्यु	१				१	१		१
जेलमा मृत्यु	४		४६	१	१	१		५६
बेपता					१	१		१
अमानवीय व्यवहार	१	१	१	१	१	२	१	५
चाहते	४८	३४	३८	३	५४	१६	३८	३८
हत्या	६४	६०	६३	३०	४०	४६	३०	३३४
जातीय विभेद	१	१	१		१	१	१	५
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	६	४६	४७६	३३	२८	५१		५०४
धन्की	१	५	५	३	५	५		३५
यातना		१	४					५
महिला अधिकार	४५६	३१०	४३४	३३६	१,६३३	३११	१५६	२,३८४
जम्मा	१६०	६६८	६६८	१,४४२	५४१	२०२	१,१६६	५,३६६

नेपालको पहिलो मानव अधिकार

समाचार अनलाइन

The screenshot shows the homepage of INSECOnline. At the top, there is a logo for 'INSECOnline HUMAN RIGHTS... A WINDOW TO NEPAL'. The main navigation menu includes links for 'समाचार' (News), 'फिचर' (Feature), 'विचार मझ' (My Opinion), 'अन्तर्राष्ट्रीय' (International), 'जननमत' (People's Opinion), 'इन्सेक गतिविधि' (Insec Activities), 'प्रतिवेदन' (Report), 'प्रेस विज्ञापि' (Press Release), and 'प्रदेश' (Region). Below the menu, there is a search bar with placeholder text 'खोज ...' and a magnifying glass icon. The main content area features a photograph of a protest or rally with people holding a banner. The banner text is in Nepali: '२०७८ कालो दिन नेपाल र नेपालीको लागि' (2078 Black Day for Nepal and Nepalese). Below the banner, there is a caption in Nepali: 'द्रष्टव्याङ्गित र नगरिक समाजदारा काठमाडौंमा फाल्गुन १ गते आयोजित धर्मांग सम्बोधन गर्दै इन्सेकका संस्थापक अध्यक्ष मुखील ज्याउरेल। फोटो: इन्सेक अनलाइन/काठमाडौं व्हायरलिंगिटलाई छ्याया गरा।' (A rally was organized by the Driftwood Association and the people of the city at the KTM Durbar Square on Falgun 1st, featuring a speech by the president of the Insec. Photo: Insec Online/Kathmandu Viharal). The footer of the page includes a link 'ताजा समाचार' (Latest News) and 'सबै समाचार' (All News).

नेपाली र अङ्ग्रेजीमा
www.inseconline.org

निर्वाचन
२०७८

मानव अधिकारसम्बन्धी विविध
समाचारहरू समेटिएको
यस वेबसाइटमार्फत्
देशको मानव अधिकार स्थितिको
ताजा जानकारी लिनुहोस् ।